

TARTALOM

V. Szegedi Jogtörténeti Napok

A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon

Szeged, 2013.

V. Szegedi Jogtörténeti Napok

A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon

Szerkesztette:

HOMOKI-NAGY MÁRIA

ISBN 978-963-306-227-2

A kötet az OTKA K81512 kutatási program támogatásával készült

Szeged, 2013

TARTALOM

ANTAL TAMÁS A községi bíraskodás és az 1911. évi Polgári perrendtartás.....	9
BALOGH ELEMÉR A polgári perrendtartás a Magyar Alkotmánybíróság joggyakorlatában.....	21
BATÓ SZILVIA Egy ismeretlen forráscsoport: magánjogi perkivonatok a 18–19. század fordulóján.....	29
BEKE-MARTOS JUDIT Polgári eljárásjog az Egyesült Államokban.....	41
BÉLI GÁBOR Az Ars Notaria városi perrendje.....	53
HERGER CSABÁNE A házassági kötelék védelmét szolgáló eszközök az 1911. évi I. tc-ben különös tekintettel a békéltetésre.....	71
HOMOKI-NAGY MÁRIA Egy adóssági per története.....	95
HORVÁTH ATILA A magyar polgári eljárásjog „fejlődése” 1945 és 1989 között.....	111
JAKAB ÉVA Polgári perrendtartás az ókori jogtörténet tükrében.....	119
KONCZ IBOLYA KATALIN A nőtartással kapcsolatos eljárás jogi kérdések az 1911. évi 1. tc. alapján.....	135
KORSÓSNÉ DELACASSE KRISZTINA Képviselési jog és képviselési kényszer a perben.....	143
MÁTHÉ GÁBOR A kúria revíziós javaslatai a polgári törvénykezési rendtartáshoz.....	161
NAGY JANKA TEODÓRA A községi bíraskodás az 1911. évi I. törvény szabályozásában és a joggyakorlatban: Bónis György és tanítványai jogi néphagyománygyűjtése Tápén.....	177

PAPP LÁSZLÓ	
Polgári perrendtartás a szabadalmi jogban.....	189
P. SZABÓ BÉLA	
A felső-magyarországi városszövetség 17. századi jogkönyvének eljárásjogi vonatkozásai.....	197
RUSZOLY JÓZSEF	
Választási bírászkodás a királyi Kúrián az 1899. évi XV. törvénycikk szerint.....	221
STIPTA ISTVÁN	
A pénzügyi közigazgatási bíróság eljárást érintő elvi döntései (1884–1896).....	229
VÖLGYESI LEVENTE	
A polgári peres eljárásjogi fellebbezés jogintézményének modernkori fejlődéstörténete.....	239

P. SZABÓ BÉLA

A felső-magyarországi városszövetség 17. századi jogkönyvének eljárásjogi vonatkozásai

A PhD-korszak egyik legsikerültebb és legtöbb dicséretet és visszhangot kiváltó történettudományi dolgozata volt H. Németh István utóbb két kötetben megjelent monográfiája a felső-magyarországi városszövetségről. A rendkívül alapos, hatalmas forrásbázissal dolgozó gazdaság- és társadalomtörténeti munka, amely Kassa városának koraujkori történetét szélesebb körbe, a felső-magyarországi *pentapolis* rendszerébe ágyazva tárgyalja, jelentős mértékben bővítette a koraujkori városainkról meglévő ismereteinket. A munka egy rövid részt szentel a városszövetség különleges bírói fóruma tevékenységének és a városszövetség „törvénykönyve” szerepének a régió (különösen a Hegyalja) jogalkotásában.¹

A munkában a szerző egy, a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára Kézirattárában fellelhető kéziratot gyűjteményt (vagy annak egy részét) azonosítja a városszövetség „közös törvénykönyvével.”

A helyesebben inkább jogkönyvnek nevezhető összeállítás forrásaival futólag foglalkozva Németh István négy forráskörrel beszél: a városok saját, középkori eredetű és akkor írásba foglalt jogkönyveiről; a magyar joggyakorlatot tükröző Kithonich-féle „jogkönyvről” (melynek ő a terjedelmet tekintve szinte a legnagyobb jelentőséget tulajdonítja); a *Tripartitum*ról; s végül az országgyűlési végzésekről.²

Jelen munkában arra teszek kísérletet, hogy beazonosítsam a városi jogkönyvekre visszavezetett, a hivatkozott kéziratban jelentős szerepet kapó szöveg eredetét, és az abban található eljárásjogi rendelkezésekből ízelítőt adjak.

¹ H. NÉMETH ISTVÁN: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon*. I-II., Budapest, 2004.

² NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. II. 202. Mindezt újra olvasva azt gondoltam, hogy a 2011. november 24-én rendezendő perjogi konferencián előadásom témájául mi sem lehetne alkalmasabb, mint a felső-magyarországi városszövetség jogkönyve és Kithonich *Directio Methodica*-ja közötti feltételezett összefüggések kimutatása. A kézirat alaposabb tanulmányozása során azonban rá kellett jönnöm, hogy vagy nem ugyanabból a kéziratból indulunk ki, vagy a kiváló főlevéltáros valamit félreértett, vagy olyat látott, amit én nem. Ezért tervemről egyelőre le kellett mondanom. (Az alább bemutatandó kézirat lefényképezéséért baráti köszönetemet fejezem ki dr. Szathmáry Béla bíró úrnak.)

A felső-magyarországi városszövetség

Az Anjou-uralkodók és Zsigmond városszövetségének köszönhetően a 15. század elejére Felső-Magyarországon létrejött a szabad királyi városok hálózata, melynek legfontosabb tagjai Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kiszseben voltak.³ Éppen erre az időre tehető egy sajátos, bizonyos érzékenységre épülő városszövetségi rendszer kialakulása is, ezen városok részvételével. A városszövetség első ismert közös aktusának egy sajátos „jogsegély-egyezményt” tekinthetünk: 1412. augusztus 15-én Kassán az öt város vezetői megállapodtak abban, hogy az adóssal szembeni eljárás során bizonyos egységes elveket követnek. A döntés szerint 10 forint feletti adósság esetén az adós ügyében csak saját városának bírósága dönthet, míg ha az adósság nem éri el ezt az összeget, azon város bírósága előtt lehet perelni az adóst, ahol az a lehető leghamarabb megtörténhetik.⁴ 1422-ben egy királyi leirat egy lőcsei polgár adóssági ügyének méltányos elbírálását a szepesi prépost mellett Kassa, Lőcse, Eperjes és Bártfa városaira bízta. S ekkortól kezdve megszorodnak azok az iratok, melyek az említett négy város (Kiszseben már és még nem szerepel) együttműködését tükrözik. Kiszseben csak 1485-től vett részt újra (kisebb megszakításokkal) a városszövetség életében.⁵ A régió egyik további szabad királyi városa, Késmárk annak ellenére, hogy tulajdonképpen már a 15. században bírta a szükséges privilégiumokat, hosszabb magánföldesúri intermezzo után, csak jogainak 17. századbeli ismételt megerősítése után, azon század hatvanas éveiben lett tagja a városszövetségnek,⁶ éppen azokban az időkben, mikor a szövetség együttműködésében – a jelentkező gazdaságpolitikai érdekellentétek miatt – egyre nagyobb nézeteltérések kezdtek kialakulni.

A városszövetség fénykorában az együttműködés területei (csakúgy, mint általában a szabad királyi városok között országos szinten) a következők voltak: a városok törekedtek kereskedelmi előnyeik biztosítására; az adók és más – általában katonai – terhek csökkentésére; a 17. században a városok ellen hozott törvények miatt közös fellépésre. Ez utóbbi, a szabad királyi városok privilégiumait érintő témákban volt tapasztalható talán a legszorosabb kooperáció, melynek keretében korábbi földesurakkal, vagy a tiltakozó nemességgel szemben kerestek közösen hathatós védelmet. Míg a 16. században a városoknak az ellenük irányuló ilyen jellegű támadásokat sikerült visszaverniük, valamint az önzagzatásuk számára kedvezőtlen törvények meghozatalát és végrehajtását évtizedekre elhalasztaniuk, ugyanez a 17-18. században már nem sikerült, s a közvetlenebb állami felügyeletet igénylő kormányzati rendszer városszövetségével szemben a városoknak már nem volt reális esélyük a sikeres közös fellépésre.

³ DEMKÓ KÁLMÁN: *A felső-magyarországi városok életéről a XV–XVII. században*. Budapest, 1890. 2. p., 9. p.

⁴ A határozat szövegét 1505-ös szövegezéséből ismerjük, midőn azt változtatás nélkül megerősítették a városszövetség tagjai. „... Wer aber einer weniger schuldig als fl. 10, und erfunden wirth inderth einer dieser stett, so magk der Glaubiger seinen Personlichen Schuldiger vor Recht nemen, und so einer solches anleuckende wer, und wolt den Glaubiger nicht vorgewissen, so mag er den Schuldigen aufhalten und vorbitten, bis er zal ader burgen setz;” 30–31. pp. Vö. H. NÉMETH ISTVÁN: *Városszövetség... i. m. I. 77. p.*

⁵ A városszövetség kialakulásának történetére vö. NÉMETH: *Városszövetség... i. m. I. 72–82. pp.*

⁶ A folyamatra vö. NÉMETH: *Városszövetség... i. m. I. 147–151. pp.*

Ekkoriban a szövetség tagjai már nem feltétlenül közös jogaikért küzdöttek, hanem egyre inkább egymás ellenében kezdtek fellépni. Ezek a bomlási folyamatok aztán a 17-18. század fordulóján a szövetség lassú elhalásához, felbomlásához vezettek, amelyhez hozzájárult az akkorra teljesen megváltozott közigazgatási és politikai situáció is. A közös fellépés ekkor már pusztán a megnövekvő állami adóterhek elhárításával kapcsolatos, gyenge hatékonyságú együttműködésre korlátozódott.⁷

Összehangolt ítélkezési gyakorlat?

A városszövetség hozzávetőleg azonos jogállású települések szövetségeként jött létre. Hasonló jogállású városok csatlakoztak hozzá a 15. század végén és a 17. század közepén. Az azonos rendi jogállás kereteket adott a lehetséges egységes joggyakorlatnak, annak ellenére, hogy a szövetség tagjai részben tárnoki, részben személynöki városok voltak.⁸ Nyomai vannak annak, hogy Kassa, Bártfa és Eperjes, mint tárnoki városok a tárnoki ítélőszékkel kapcsolatos ügyekben a szövetségen kívül, de a szövetség szervezeti kereteit felhasználva egyeztették véleményüket.⁹ Ennek ellenére a hasonló privilégiumokból származó jogegyenlőségen alapuló jogi együttműködés elvi lehetőségén túl lépve, már viszonylag hamar – a 15. század folyamán – az addig elsősorban saját szokásjogukkal és statútumaikkal élő városok lépéseket tettek afelé, hogy bizonyos kérdésekben egységes (talán helyesebben: egymásra figyelő) joggyakorlatot vezessenek be.

Ennek volt jele, hogy az említett 1412-es döntést egy 1505-ben tartott gyűlésükön megerősítették, s a szabály bekerült a Szepességben használt Zipser Willkür kéziratába¹⁰ és valószínűleg beépült a szövetséges városok joggyakorlatába is. Gyakorlati alkalmazásáról is vannak fennmaradt dokumentumok.¹¹

1. A jogi együttműködés egyik formája a városok együttítélkezése lehetett, amiről a 15. századtól kezdődően mindenekelőtt büntetőügyekben van adatunk, elsősorban ezen a téren igyekeztek tehát a városok joggyakorlatukat összhangba hozni. A rablók elleni fellépés a 15. századtól egységes volt, eleinte uralkodói utasításra fogtak össze, később már maguk is erre kényszerültek. Hozzájárult az egységes büntetőítélkezéshez, hogy a szövetség városaiban csak egy helyen, Lőcsén tartottak hóhért, akit a többi városok alkalom adtán kölcsön kértek a saját ítéletek végrehajtásához. Később a közös hóhér tartásának ötlete is felmerült, s gyakorlattá vált egymás ítéletvégrehajtóinak eseti „kikölcsönzése.”¹²

⁷ NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. I. 156–161. pp. A városszövetség utolsó ismert gyűlésére 1755-ben került sor.

⁸ NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. I. 196. p.

⁹ NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. I. 177–180. pp.

¹⁰ „Der Erbaren 5 Stedt beschluß von wegen der schuldiger auffhaltungk.” Az 1552-es löcsei kézirat fellelhető a löcsei megyei levéltárban – fond: Fragmenty roznej proveniencie: rechtsbuch der XI Zipser Städte, Nr.2. Kiadta: Ilpo Tapani PIIRAINEN, Mária PAPONOVÁ, *Das Recht der Spiš/Zips: Texte und Untersuchungen zum Frühneuhocheutschen in der Slowakei*, 1-2, Oulu, 1992, 1, 278. A Zipser Willkür kéziratára vö. P. SZABÓ Béla, *A szepesi jog forrásai* = Jogtörténeti tanulmányok VIII., Pécs, 2005, 443–463. pp.

¹¹ Németh István 1540-ből és 1571-ből említ két kassai érintettségű ügyet. Vö. H. NÉMETH: *Várospolitikai...* II., i. m. 196–197. pp.

¹² H. NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. II. 197. p.

2. A többé-kevésbé összehangolt büntető-bíráskodás mellett szorosan együtt kellett működniük a városoknak olyan esetekben is, midőn a szövetség egyik tagjának bírósága elé olyan ügy került, melyben az adott város egy személyben maga lett volna a felperes (vádoló) és maga az ítélelhozó testület is, nem is beszélve arról, hogy ilyen ügyekben a tanúk egy része is a város vezető testületeiből (a szenátusból, illetve a választott községből) kerülhetett ki. Az ilyen ügyekre Magyarország egyes területein sajátos „pártatlan bíróságok” jöttek létre, így a Kőszeg környéki városokban (Kőszeg, Szombathely, Rohonc, Csepreg) – mely „unparteiisches Gericht” tevékenysége az utóbbi évtizedekben került feldolgozásra.¹³ Ezen bíróságok csupán bíráskodási joggal rendelkeztek, végrehajtó hatalommal nem: ítéleteik inkább csak jogi ajánlásoknak voltak tekinthetők, melyek végrehajtására a szembenálló felek kölcsönös kötelezettségvállalása alapján kerülhetett sor.¹⁴ A kőszeg-környéki pártatlan bíróság többféle ügyben, de elsősorban büntető ügyekben ítélezett.

A felső-magyarországi városszövetség esetében is vannak nyomai hasonló *ad hoc* bíróságokon keresztüli ítélezési kényszernek a pártatlanság elvének betartása végett. Az ítéletet itt sem maga a közös bíróság hajtotta végre, hiszen a városi privilégiumlevelek és a korabeli törvények szerint egy polgár felett csak saját városa volt jogosult ítélezni. A városszövetség életében már a 15. század végén vannak nyomai az ilyen különleges törvényszék alkalmazásának. Eleinte a királyi parancslevelek alapján hívták össze a különös fórumot, amelybe a nem érdekelt városok delegáltak tagokat. Az ilyen együttműködés a 16-17. században is tovább folytatódott, igaz ebben az időben az összehívás már nem királyi utasításra történt.¹⁵

Érdekes módon ekkoriban bizonyos – a különböző fellebbviteli bíróság elé tartozás miatti – „kompetencia” kérdések is felmerültek. Egy 1659. évi ügyben Kassa – a tanácsát ért sértés ügyében – levélben kért engedélyt Csáky István tárnokmestertől, hogy a másik négy város 3-3 képviselőt küldhessen ki az adott ügyben alakítandó bíróság létrehozásához. A levél tanúsága szerint, mivel „városunk bírója és tanácsa országunk törvénye szerint in propria causa iudex esse non possit” ... Kassa azt kéri a tárnokmestertől, hogy „méltóztassék az négy szomszéd királyi városoknak, ugymint Lőcsének, Bártfának, Eperjesnek és Szebennek méltóságos missile mandatum a által titulo colectivo kegyelmesen committálni ...”,¹⁶ hogy képviselőket küldjenek „pro iudiciali decisione.” A lényeg ezután jön: „Noha pedig tudjuk, hogy Lőcse és Szeben városa ordinarié personalis urunk őnagysága bírósága alá tartoznak” mégis tudják, hogy a két város

¹³ BARISKA ISTVÁN: *A büntetőbíráskodás egy különös intézménye a XVI–XVII. századi Vas megyében* = Vas megyei levéltári füzetek 6. (Előadások Vas megye történetéből II.), Szombathely, 1993. 287–297. pp.; BARISKA István, *Bűn és büntetés a pártatlan bíróság és Kőszeg 15-17. századi büntető fórumain*, http://www.mediawave.hu/mediawave/-konf/1999/2001_BUN_ES_BUNHODES_BARISKA.html (2008. 04.19.)

¹⁴ H. NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. II. 198. pp.

¹⁵ A 15–16. század fordulójáról több eset levéltári forrásait hozza. H. NÉMETH, *Várospolitikai...* i. m. II. 199. p.

¹⁶ „... mivel egyébiránt is azon szomszéd szabad városok non solum quoad usum iurium, libertatum et immunitatum, verum etiam quoad tuitionem eorum városunkkal concatenáltattak s az régtől fogva continuáltatott jó correspondentiának exigentiája szerint egymásnak in iustis, possibilibus et licitis oltalommal és segítséggel tartoznak...” Vö. KEMÉNY Lajos: *Csáky-levelek Kassa szabad királyi város levéltárában*. Közlemények Szepes vármegye múltjából, X (1918), 147–148. pp.

kész lesz a részvételre, „*aminthogy ezelőtt is ugyan városunkban occurált casusban készen megcselekedték közönségesen.*” Az engedélykérés oka az lehetett tehát, hogy biztossítsák az esetleges döntés legitimitását, s annak ne legyen akadálya, hogy Eperjes és Bártfa tárnoki, míg Lőcse és Kiszseben személynöki városnak minősül.

Egy ugyanebben az évben született törvénycikk tulajdonképpen már feleslegessé tette a további ilyen irányú aggodalmat, hiszen az 1659: LIII. tc. kimondta, hogy olyan ügyekben, melyekben a város tanácsa érdekelt egy jogvitában, a szomszéd városokból kell bírákat hívni az ügy eldöntésére.¹⁷

Az ilyen jellegű bírói tevékenység is hozzájárulhatott (elsősorban büntetőügyek vonatkozásában) egy bizonyos közös igazságszolgáltatás kialakulásához, de nem ez volt az egyetlen lehetőség. Nyoma van annak is (igaz egyetlen ügyben 1684-ből), hogy a városszövetség bírósága nem az adott város szerveinek pártatlanságát megkérdőjelezhető ügyben ítél: ekkor egy eperjesi polgár öröklési ügyében került sor erre, midőn az örökösök nem tudtak megegyezni egymással. Hogy az eshetőség nem szabály, csak kivételes lehetőség volt mutatja, hogy ekkor a hadi események miatt a városok el voltak vágyva fellebbezési széküktől, és talán ez készítette Thököly Imrét, hogy a városszövetség különös bíróságára bizza az ügy eldöntését. Ekkor sem látszott akadályozni ezt a megoldást, hogy három város a tárnok-, míg a többi város a személynöki szék alá tartozott. A kvázi-fellebbeviteli működés mögött ekkor – a hadi helyzetből adódó kényszerűség mellett – már talán egy olyan biztos jogi háttérrel, egységes joggyakorlatot vélelmezhetünk, amely aggálymentessé tette a különleges helyzetben az ügy illetén elintézését.¹⁸

3. Nem kizárt – bár erre eddig még nem történt utalás az irodalomban –, hogy a városszövetség olyan közös ítélőszékeket is alkalmazott, amelybe – egy-egy kényes vagy nagyobb jogi ismeretet igénylő per esetén – szakértőként hívtak volna meg jogban járatos polgárokat a szövetség városokból.¹⁹

Közös jogforrás?

Ezek a közös bírói fórumok – annak ellenére, hogy meglehetősen sporadikusan tevékenykedtek, illetve részben a büntetőjogi „együtműködés” terére tartoznak – valószínűleg nem lettek volna elegendőek arra, hogy egy viszonylag egységes joggyakorlatot mutathasson fel a 17. századra az öt, illetve hat város. A szoros politikai együtműködés, a gazdasági egymásrautaltság a jogélet más területein is közelítette egymáshoz a városszövetség tagjainak jogtalálását, ítélkezését bizonyos jogforrások közös elismerése révén.

¹⁷ 1659: LIII. törvénycikk: „... 2. § *Ha pedig az egész tanács érdekelve lenne, ez esetben az érdekelt tanács a szomszéd városokból köteles lesz, a tanácsnak saját költségére s két hónap lefolyása alatt, más bírákat teljes számban meghívni, kik az oly ügyet elbírálni tartozzanak, különben erre a felsőbb bírák parancsaikkal szoríthatassák őket.* 3. § *Azonban a fellebbevitelt épségben s a más törvényekkel más bírák joghatósága alá vett ügyeket saját folyásukban és erejükben megtartván.*”

¹⁸ Vö. H. NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. II. 200–201. pp. és az ott említett kassai okiratokat.

¹⁹ Németh, csak alsó-magyarországi példát említ. Vö. H. NÉMETH: *Várospolitikai...* i. m. II. 198. p.

Erre vonatkozóan (az irodalomban eddig említett okiratokon kívül) már a 19. században is voltak feltételezések: Wenzel Gusztáv két munkájában is utalt arra,²⁰ hogy a felső-magyarországi városok egységes jogkönyvet használtak, melynek biztos jele, hogy 1700-ban²¹ és 1701-ben²² Bártfán előbb egy német, később egy latin-magyar bilingvis jogkönyvet adtak ki,²³ s ez alapján Wenzel vélelmezi, hogy ez „azon a vidéken nagy gyakorlati tekintéllyel bírt.”²⁴ A felülmúlhatatlan Wenzel annak ellenére lokalizálja így a jogkönyv hatókörét, hogy a német nyelvű nyomtatvány címe felső-, illetve alsó-magyarországi (Ofen, Caschau) és a tárnokmesternek alávetett városokról emlékezik meg. S bár a latin címlap már nem ennyire konkrét, de egyértelműsíti, hogy a bártfai nyomtatvány nem más, mint a tárnoki jog gyűjteményének egy változata, melynek alap-szövegét később Kovachich Márton György adta ki 1803-ban *Vetusta jura civitatum sive jura civilia* összefoglaló cím alatt tárnokjogi *monumentumai* sorában,²⁵ s mely feltételezhetően 1414-1418 között a budai jog alapján szerkesztetett egybe.²⁶

²⁰ WENZEL GUSZTÁV: *Magyarország városai és városjogai a múltban és a jelenben: tanulmány az összehasonlító jogtudomány szempontjából*. Budapest, 1877. 51–52. pp.

²¹ *Jus Civile, und gewöhnliche Bürgerliche Ordnungen, Denen Keⁿigl. Freyen Ste^dten in Ober und Nieder Vngarn, als: Ofen, Caschau, u. den Tit: Magistris Thavernicorum Regalium unterworfen, gehe^orig*. Barteld, Gedruckt und verlegt durch Thomam Scholtz, Im Jahr 1700. RMK II. 1983.

²² *Jus Civile, Sive Statuta, Privilegia, Praerogativaevae ac Consuetudines Municipales Regiarum ac Liberarum Incltyi Regni Hungariae Civitatum, Oppidorum, & locorum privilegiatorum, jus gladii habentium, et se his conformantium. Sub Auspicijis Generosorum, Prudentum ac Circumspectorum DD. NN. Judicis & Senatus, nec-non Tribuni Plebis, Seniorum, & Electae Communitatis Liberae Regiae; Civitatis BARTHENSIS Ad bene vivendum, alterum non laedendum, suum cuique tribuendum, accommodatae. Et novo hoc Saeculo MDCCI. cum Tractatu de Divisione Bonorum Civilium Fundamento in Re permanente modificata. Luci publicae datae & Typis mandatae. Barthae, Typis Civitatis impressit Thomas Scholtz. RMK II. 2057. A nyomtatványnak van egy másik címlapváltozata, amely egyértelműen utal Kassára, a városközség fő helyére: *Jus Civile sive Statuta, Privilegia, Praerogativaevae ac consuetudines municipales Regiae ac Liberae Civitatis Cassoviensis, de praesenti et ab antiquo continuo usu roboratae et manutentae, pro ratione status civium, et incolarum privilegiatorum, ius gladii habentium, et se his conformantium Novo hoc Saeculo M.DCCI. cum Tractatu de Divisione Bonorum Civilium Fundamento in Re permanente modificata. Luci publicae datae & typis mandatae. Barthae, Typis Civitatis impressit Thomas Scholtz. - A továbbiakban az első nyomtatványt *Jus civile*-nek nevezzük és rá így hivatkozunk: B. [tractatus]-[titulus] vagy B. [LC=De Libertatibus Civitatis]-[caput]**

²³ A jogkönyv jelentőségét Acsády Ignác is hangsúlyozza és azt „első, terjedelmes városi statutumgyűjteményünk”-nek aposztrofálja, mely nyomtatásban egyáltalán megjelent. Vö. *Acsády Ignác ismeretése Király János, Pozsony város joga a középkorban, Budapest, 1894.* című munkájáról, Századok (1894), 910.

²⁴ WENZEL: *Magyarország... i. m.* 52. p. Wenzel az 1649: XV. törvényekre hivatkozik, mint amely felhatalmazásnak tekinthető hasonló gyűjtemények összeállítására: „*A szabad királyi és bányavárosok, valamint Szlavonország városai is megtartandók az ő törvényes kiváltságaikban és szokásaikban, a mennyiben azok az ország törvényeit és határozatait és a nemesi előjogot nem sértik.*”

²⁵ *Codex Authenticus Ivris Tavernicalis Statvitarum Commvnis Complectens Monumenta Vetera et Recentiora partim antea Vvlgata, partim hactenus inedita... editus indvstria Martini Georgii Kovachich, Budae, 1803. 87–255. pp. Monumentum XVII. Vetusta Jura Civitatum, sive Jura Civilia. A bal hasábban 162 pontban közzölt szöveg az alábbi felirattal kezdődik: *Sequuntur Jura Civilia, et consuetudines antiquae octo liberarum Ciuitatum Hungariae constitutarum et existentium, videlicet Budensis, Pestiensis, Cassouiensis, Barthensis, Tyrnauiensis, Posoniensis, Eperiessensis, Soproniensis. Ex quo eunt omnes causae litigionares, quae primo, et principaliter ex quatuor habent originem sui Processus. Primo: super factis hereditatum. Secundo: super effusionem sanguinis. Tertio: super factis testamentariis. Quarto, et vltimo: super factis debitis.* A továbbiakban erre *Vetusta Jura* megjelöléssel hivatkozunk.*

²⁶ WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog.* i. m. 11. p.

Wenzel a bártfai nyomtatványról azt tartja, hogy az a 15. századi tárnoki jogtól csak igen csekély mértékben tér el, és ezen változtatásokkal együtt is annak „csak új, de szó szerinti *reproductiója*.”²⁷

Ugyanakkor különösen figyelemre méltónak tekinti a felső-magyarországi városok igyekezetét, mellyel törekedtek saját körükben a régi tárnoki jog érvényét fenntartani. Bár ez szerinte nem érte el célját (igaz, ezen állítását nem indokolja), ennek ellenére az 1700-as és 1701-es nyomtatványokat jogtörténeti irodalmunk becses emlékének tekinti.²⁸

A latin-magyar nyelvű nyomtatvány-változat egy „a városoknak szabadságok” című bevezető fejezet után négy plusz egy traktátust tartalmaz, melyek „*Örökségnek dolgáról, A vérontásról, Az Testamentomról, Adósságról*”, illetve ötödikként „*Az oszlásról*”, vagyis az osztályról szólnak. Ugyanez a szerkezete a német változatnak is, de az utolsó fejezetet ez a nyomtatvány nem tartalmazza.

Wenzel még nem ismerhette a latin-magyar nyelvű nyomtatvány egyik kéziratos előképét, mivel csak 1927-ben vált világossá, hogy milyen előmunkálatokra megy vissza a nyomtatásban megjelent munka. Ekkor született egy rövid ismertetés Harsányi István tollából egy sárospataki kéziratról (*Promptuarium Politicum*), mely genetikai kapcsolatban áll a latin-magyar nyelvű nyomtatott változattal.²⁹ A kéziratban ránk maradt joggyűjtemény Eperjesen készült, a címlap tanúsága szerint 1649. február 26-án befejezve egy bizonyos Andreas Glosius, eperjesi polgár által.³⁰

a. A *Promptuarium Politicum* első 212 lapját elfoglaló kétnyelvű kézirat (*Jura Civilia*) nem sokban tér el a bártfai nyomtatott változat II-V. tractátusától.³¹

²⁷ WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog*. i. m. 45. p.

²⁸ WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog*. i. m. 45–46. pp.

²⁹ HARSÁNYI ISTVÁN: *Eperjesi jogkönyv 1649-ből*. Magyar Könyvszemle (1927), 319–323. Sárospataki Református Könyvtár, Kézirattár Nr. 75. Harsányi 1909-ben a Történelmi Tár hasábjain már közölt egy kéziratot, amit összefüggésbe hozott későbbi felfedezésével. HARSÁNYI István, *Buda, Pest, Kassa, Bártfa, Nagyszombat, Pozsony, Eperjes és Sopron szabad királyi városok polgári jogai és régi szokásai*, Történelmi Tár (1909/1), 52–87. pp., (1909/4), 481–509. pp. Harsányi a 16. századra teszi ezen kézirat keletkezését, mivel azt 1609-ben kötötték be egy kolligátumba. A latin cím: *Sequuntur Jura Civilia, et consuetudines antiquae liberalium Civitatum in Regno Hungariae constitutarum et existentium etc. Budensium, Pestiensium, Cassoviensium, Bartphae, Tyrnaviensium, Psoniensium, Eperies; et Soproniensium. Ex quo non omnes causerum litigionarum primo et principaliter ex quatuor habent originem sui processus, de ipsis tractandum est. Primo, super factis hereditatum. Secundo, super effusionem sanguinum. Tertio, super factis Testamentarijs. Quarto, super factis debitorum*. Harsányi egyébként egyik írásában sem említi, hogy rájött volna, hogy itt a tárnoki jogi szövegtradíció egyik szeletével lenne dolga. Ez utóbbi publikációt Mertanová is számításba veszi, és annak eredetijét besorolja a tárnoki jog általa számba vett kéziratai közé. ŠTEFÁNIA MERTANOVÁ: *Ius tavernicale: Studie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vyvoja tavernického sídu v Uhorsku (15.–17. stor.)*, h.n., 1985. 99–100. pp.

³⁰ PROMPTUARIUM POLITICUM De Libertatibus, Juri[bus], Consuetudinibus, Privilegiis, Haereditatum Divisionibus, Sangvinis effusionibus, Testamen[tis], Debitis etc. Generoso et Egregio D. JOHANNI GESZTELI etc. CIVI ac NEGotiatori Regiae Liberaequ₃ Civitatis Eperies meritissimo Domino Patrono suo observandissimo etc. Conscriptum ac oblatum per Andream Glosium Concivem, Eperies. [iensem] Anno Dni 1649. die 26. Februarij finitum. Németh félreolvasta a lejegyző nevét (Nosius). Vö. H. NÉMETH: *Várospolitiká...* i. m. II. 201. p.

³¹ *Az Szabad Városok Törvényi és régi Szokások. Mellyben mindennemű ellenkező Casusok és visszavonások közöt, négy kivalképpen dolgokról tractalunk ugy mint: Első: Örökségnek dolgairól. Masodik, az Vérontásról. Harmadik, Az testamentomról. Negyedik. Az Adosságokról.* A továbbiakban a kézirat ezen részét *Jura Civilia*-ként jelöljük és rá így hivatkozunk: E. [tractatus]-[titulus]

b. A kéziratnak azonban vannak még más részei is, melyek kapcsolódnak a jogkönyvhöz: a 221. lapon kezdődő kétnyelvű rész tulajdonképpen megfelel a nyomtatvány első, bevezető, a városok szabadságáról szóló részének (bár vannak bizonyos nüansznyi eltérések – 221-247.) Megjegyzendő, hogy a bártfai nyomtatott változat „*De libertatibus Civitatum = Az városoknak szabadságokról*” címmel hozott egysége³² szintén hagyományosan részét képezte a tárnoki jogot tárgyaló kéziratoknak, változó fejezet számmal.³³ (Az alábbiakban ezen a. és b. részt jelöljük a „Jogkönyv” elnevezéssel)

c. Találhatunk egy osztályról szóló, magyar nyelvű részt is a kéziratban, ami az eddigiektől távolabbi kapcsolatot mutat az 1701-es nyomtatvánnyal (már csak annyiban is, hogy a latin címet magyar szöveg követi – 259-321.)

d. S végül egyéb részeket nem említve, a kéziratban találunk egy magyar nyelvű jogszabály-regesztát, amely az ismert négy részbe tartozó témakörökben, de eltérő szövegezésben foglalja bekezdésekbe még egyszer a jogkönyvben elől található szabályok egy részét (391-458).³⁴ Érdekesség, hogy e részben az egyes szabályok forrását is megjelöli az eredeti jogkönyv másolójától elütő kezű leíró. Leggyakrabban magára a jogkönyvre (*Jura Civilia*), nagyon gyakran a Hármaskönyvre és néhány esetben királyi *decretumokra* történik utalás.

Ez az eperjesi kézirat bizonyítja, hogy Wenzel feltételezése – mely szerint a felsőmagyarországi városszövetség tagjai a tárnoki jogot valóban „fenntartani iparkodtak”³⁵ – helyes, s nemcsak a 18. században, hanem már korábban is. Feltételezhetjük, hogy a jogkönyvben megfogalmazott szabályok ebben a földrajzi körzetben *continuus* alkalmazásban álltak.

Gondolom, Wenzel városjogi munkája nyomán (ahol Wenzel nem utal arra, hogy a bártfai nyomtatványok kapcsolatban állnának a tárnoki joggal) Németh István felfedezi a kapcsolatot a nyomtatványok és a sárospataki kézirat között, s a városszövetség jogkönyveként tárja elénk, de nem ismeri fel, hogy a kézirat nagy része az egyetlen hazai bilingvis kézírata a tárnoki jogi szabályok *Vetusta Jura* néven ismert részének.³⁶

Ellenbizonyíték hiányában – annak ellenére, hogy a vizsgált iratok sehol sem mondják ki *explicite*, hogy a városszövetség jogkönyvével állunk szemben – jobb híján el kell fogadnunk azt a *communis opinio*-t, hogy a Jogkönyvet valóban egyöntetűen használták a *pentapolis* (tkp. hat) városában. Wenzel megközelítése mellett ezt támasztja alá, hogy a kézirat Eperjesen, a nyomtatványok Bártfán készültek. Közvetve ezt bizonyítja szépen Németh is, midőn igazolja, hogy a jogkönyvet a hegyaljai mezővárosokban (pl. Göncön és Tarcalon) is használták. Szerinte az itteni mezővárosokra nagy gazdasági befolyással bíró városszövetség tagjai által egységesített joggyakorlatot a hegyaljai közösségek önként építették be saját jogszokásaik közé³⁷ és ezért lehet legitim az 1701-es

³² A továbbiakban a kézirat ezen részére így hivatkozunk: E. [LC= Libertates Civitatum]-[caput]

³³ WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog*. i. m. 9. p. Vö. MERTANOVÁ: i. m. 147. p.

³⁴ „Az városoknak egy néhány rendbéli törvénye, rendessen. Ilyen módon következnek.”

³⁵ *Magyar jogi lexikon*, VI., szerk. MÁRKUS DEZSŐ, Budapest, 1907. 504. p.

³⁶ A másik latin és magyar nyelvű ismert kézirat ma a Niederösterreichische Landesarchiv, Ständisches Archiv, Wien birtokában van. Vö. MERTANOVÁ: i. m. 143. p. Megjegyzendő, hogy a *Promptuarium Politicum*-ot még az egyébként igen alapos forrásfeltárást végző Mertanová sem ismeri.

³⁷ Hasonlót feltételez GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: *A mezővárosi önkormányzat funkciói és társadalmi háttere a középkori Hegyalján*. Doktori értekezés, DE BTK, 2008. 174. p.

nyomtatvány címében megjelenő kitétel, mely szerint a Jogkönyv szabad királyi városok joga mellett, az *oppidum*-ok és *loca privilegiata* jogelveit is tartalmazza.³⁸

A tárnoki ítélőszék és a tárnoki jog változatai

Mielőtt továbblépnénk a felső-magyarországi városszövetségben gyakorlatban alkalmazott tárnoki jogi gyűjtemény eljárásjogi rendelkezéseinek rövid bemutatása felé, talán érdemes felidézni, amit a tárnoki ítélőszék és a tárnoki jognak nevezett joganyag kapcsolatáról tudunk.

Az első hazai városprivilegiumoknak is egyik fontos alapelve volt, hogy a polgárok saját jogaik, szokásaik szerint élhessenek és peres ügyeiket saját bíráik ítélhessék meg,³⁹ akik a jogközösség tagjaiként jól ismerhették a szokásokat. Mivel ezen helyi jogok gyakran sérülhettek, a városok szüntelen igyekeztek ezen kiváltságaikat újra és újra elismertetni.⁴⁰ A jogszokások elsősorban az adott város falain belül érvényesültek, s a városon kívül csak akkor jutott egy ügy, ha valamelyik fél elfogultnak érezte a bírót, vagy hanyagnak tekintette az igazságszolgáltatást. Ekkor a nagyobb városok a királyhoz fordultak döntésért,⁴¹ a kisebb városok pedig egy másik városhoz, az anyavároshoz fordultak tanácsért, illetve ide fellebbezhatték ügyeiket.⁴²

Eleinte a király elvileg személyesen ítélkezett a hozzá került városi ügyekben, de idővel természetesen szükséges volt olyan fórumok kialakulása, melyek a király nevében, de közreműködése nélkül ítéleztek a városok ügyeiben. Ezen 13-14. századi gyakorlattal kapcsolatban azonban megfigyelhető a tendencia, mely szerint, ha a király nem ítéltetett személyesen, a polgárok valósággal irtóztak az országos (kúriai) bíróságoktól, legyen szó a nádorról, az országbíróról vagy a tárnokmesterről, s amikor csak lehetett kerültek ezeket a fórumokat. Így a városok nem törekedtek – miután az a 13. századtól egyre gyakrabban jelent meg a királyt városi ügyekben helyettesítő bíróként⁴³ – a tárnokmester elé sem vinni pereiket, s nem keresték önszántukból ezen fórum közbenjárását,⁴⁴ azonban a király fokozatosan áttette az ügyek egy részét ide. Általánosítva tehát felfoghatjuk úgy is, hogy a városok akarataik ellenére kerültek a tárnokmester bírói fóruma elé, de ha már ez így alakult, legalább azt el kívánták érni, hogy a tárnokmester ne vetköztesse ki őket jogaikból, és az ő bírói fóruma előtt is saját jogaikkal élhessenek.⁴⁵ Ezt – azután hogy Zsigmond 1405-ben a tárnokmesterhez szabad fellebbezési utat nyi-

³⁸ A tárnoki jog térnyerését Wenzel már a korábbi időszakra is feltételezte: a tárnoki jog „számos, földesúri területen fekvő szabad községekre terjeszkedett ki, noha ezek szabad királyi városok nem voltak.” Vö. WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog*. i. m. 42. p. A tényt Mertanová is igazolja. Vö. MERTANOVÁ: i. m. 228. p.

³⁹ HAJNIK IMRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt.*, Budapest, 1899. 85. p.; BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. 22. p.

⁴⁰ Ifj. SZENTPÉTERY IMRE: *A tárnoki ítélőszék kialakulása*. Századok 68 (1934), 534. p.

⁴¹ HAJNIK: i. m. 91. p.

⁴² HAJNIK: i. m. 89–90. pp.; BÓNIS – DEGRÉ – VARGA: i. m. 23–24. pp.

⁴³ HAJNIK: i. m. 92. p.; SZENTPÉTERY: i. m. 511–514. pp.; FELHŐ IBÓLYA: *Buda elsősege a tárnoki városok között* = Tanulmányok Budapest Múltjából 19. Budapest, 1972. 153. p.

⁴⁴ SZENTPÉTERY: i. m. 536–537. pp. FELHŐ: i. m. 153. p.

⁴⁵ FELHŐ: i. m. 154. p.

tott és a tárnoki ítélőszéket kúrián kívüli bírósággá tette – a városok a 15. század első felében azzal érték el, hogy a tárnokmester mellé – egyre nagyobb számban⁴⁶ – saját polgáraikat ültették bírótársul a fellebbezett ügyek eldöntésére. Eleinte a bírótársak a városok széles köréből kerülhettek ki, aztán a 15. század közepén a bírótársak állandósultak, és ekkortól a hét szabad királyi város (Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron) polgárai ítélkeztek a tárnokmesterrel együtt.⁴⁷ Ez idő után is megmaradt az elvi lehetősége annak, hogy más királyi városok is a tárnoki székre fellebbezzenek, de miután a hét város kiküldöttei, mint bírótársak, a saját jogszokásaik szerint ítélkeztek, a más jogok szerint élő városok polgárai nem szívesen fellebbeztek ehhez a fórumhoz.⁴⁸ Később ez egyébként is nemkívánatossá vált.⁴⁹

Több adatunk van mindazonáltal arról is, hogy a városok egyébként fellebbezhető ügyeket sem vittek a tárnokmester széke elé, hanem azokat két-három szomszédos város együttes bíróságának felülvizsgálata alá bocsátották.⁵⁰ Ez is mutatja, hogy legitimációja inkább a polgártársak és nem a tárnokmester ítéletének volt.

A tárnokszék „kisajátítási” folyamata párhuzamosan zajlott a hét város joganyagának bizonyos egységesülésével és kodifikációjával, aminek alapját Buda város joga képezte. Ezen egységesülési tendencia kapcsán szem előtt kell tartanunk, hogy városainkban a 14. század második felében a jogi élet differenciálódása és a közösségek öntudatra ébredése egyébként is szükségessé tette a szokásjogok összeírását. A több elkészült gyűjtemény között megtalálható volt a hét szabad királyi város jogszokásainak összeírása is, mely közösségek ezáltal egy sajátos – a budai jog által összekötött⁵¹ – város csoportot testesítettek már meg erre az időszakra.⁵² Mint láttuk ezek a városok szinte kisajátították maguknak a tárnokmestert, és – tulajdonképpen kényszerűségből – kiküzdötték az állandó tárnoki ítélőszéket is valamikor a 15. század közepén.⁵³ A saját jog összeírása jelentősen elősegíthette, hogy a tárnoki ítélőszék nevezett hét város felsőbbíróságává válhatott. Az egységesülő joganyag, melyet Mertanová „egységesített” városjognak illetve „unifikált” városi szokásjognak nevez⁵⁴ – mondhatjuk – együtt született meg a „letisztult” tárnokszéki bíráskodással, bizonyos egységes, „első fokú” közös jogi alapot képezve a fellebbezési fórum tevékenységéhez. A hét városból származó ülnökök tapasztalatát megtámogathatta a „közös jog” írott változata, és ezzel – elviekben – bizonyos szűk jogszabályi alapon (hiszen a jogkönyv meglehetősen rövid) megvaló-

⁴⁶ HAJNIK: i. m. 93. p.

⁴⁷ SZENTPÉTERY: i. m. 542. p. és 548. p.; FELHŐ: i. m. 154. p.; BÓNIS – DEGRÉ – VARGA, i. m. 24. p.

⁴⁸ SZENTPÉTERY: i. m. 555. p., aki leírja, hogyan alakult ki a személynöki ítélkezés a kimaradt városok felett. A „kimaradó” városok idegenkedése arra vezethető vissza, hogy attól féltek, a tárnoki szék ülnökei nem az ő saját jogszokásaik szerint ítélik majd meg ügyeiket.

⁴⁹ 1564-re tehető az, hogy a tárnoki városok teljesen elkülönültek a többi várostól és ekkortól kizárólag saját fellebbezett ügyeikben ítélkeztek. Vö. SZENTPÉTERY: i. m. 572. p.; FELHŐ, i. m. 154. p.

⁵⁰ Iványi több esetet említ bártfai és eperjesi regesztáiban. Vö. SZENTPÉTERY: i. m. 583. p.

⁵¹ Az 1484-es szöveg 41. szakaszában erre külön is hivatkoznak: „*juxta morem Civitatis Budensis.*” KOVACHICH: i. m. 128. p. Ugyanez a *Jura Civilia* kéziratos és nyomtatott szövegében: „*juxta morem Civitatis.*” Vö. E. 1–12. = B. 1–12.

⁵² HAJNIK: i. m. 91. p.; SZENTPÉTERY: i. m. 542–3. pp.; FELHŐ: i. m. 154. p.

⁵³ SZENTPÉTERY: i. m. 546. p.

⁵⁴ „unifiziertes Stadtrecht” – „unifiziertes Gewohnheitsrecht.” Vö. MERTANOVÁ, i. m., 225., 227. Helyeslően GÖNCZI KATALIN: *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht: Die Stadtrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen*, Frankfurt am Main, 1997. 36. p.

sult a tárnoki szék ítélkezésében a „*curia novit iura*” elv, ami nagyban hozzájárulhatott a joggyakorlat bizonyos egységességéhez. Hogy a gyakorlatból szűrődött-e le a jogkönyv szövege, vagy egy korai kompiláció hatott megtermékenyítően a gyakorlatra, ma már nem eldönthető kérdés. Ugyanígy tisztázatlan, hogy mi volt a jogforrási (hierarchikus) viszony a tárnoki városok „közös joga” és a helyi városi jogkönyvek (Buda, Pozsony) szabályai között: valóban a jogkönyv alapján ítélte-e a fellebbviteli bíróság, és mennyire vették ténylegesen figyelembe ezt az összeállítást az általában fejlett helyi joggal rendelkező közösségek jogalkalmazói?

A tárnoki városok joggyűjteményének elkészülte és a tárnoki szék „formális” megalakulása között mindenestre összefüggést feltételezhetünk. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az összeállított jogelvek bizonyos külön életet éltek, függetlenedtek a tárnoki szék gyakorlatától, hiszen a gyűjtemény később olyan városokban is alkalmazásra kerülhetett, amelyek nem tartoztak a tárnoki szék alá, illetve a gyűjtemény jelentős része büntetőjogi szabályokat tartalmaz, melyek elvileg a 15. század elejétől már nem voltak a tárnoki székhez fellebbezhetőek (igaz csak az 1479-es statútumok jelölték meg a szék hatáskörét).⁵⁵

Köztudott, hogy a tárnoki ítélőszék túlélte Buda és az ország középső részének török általi megszállását és a 15. és 16. századi – elsősorban a szék eljárási elveit összefoglaló – statútumok (1456, 1479, 1494, 1564, 1587, 1596, 1599) megtartásával és 1602-es megerősítésével, Pozsony székhellyel tovább folytatta tevékenységét.⁵⁶

A hét város írásba foglalt „közös” jogszokásainak legkorábbi változata csak 1484-ből maradt ránk (*Vetusta Jura*), de ezt az irodalom egy korábbi gyűjtemény megújításának tekinti, amit általában azzal szoktak igazolni, hogy egyik szakaszában Wicliff követőire utal, akiket közép-európai viszonylatban a huszitákkal azonosítanak.⁵⁷ A huszitákat nálunk hozzávetőleg Zsigmond koráig nevezték wicliffistáknak, és ezért feltételezhető, hogy az eredeti összeírás legkésőbb ezen király uralkodása idején keletkezett. További érv emellett, hogy ekkortájt keletkezhetett az eredeti redakció – és nem a tárnoki ítélőszék számára a 15. század végén készült – az, hogy a gyűjtemény jelentős részét büntető szabályok teszik ki, míg a tárnoki ítélőszék a 15. század elejétől nem foglalkozott büntető ügyekkel,⁵⁸ s a szövegben egyébként sincs egyszer sem megemlítve a tárnokmester.⁵⁹ Vagyis tisztán a hét város jogszokásainak összeállításával állunk szemben: nemcsak a cím igazolja ezt, hanem a szövegben magában is utalás történik a városok-

⁵⁵ A 11. tárnokjogi cikkely hatásköri rendelkezése („*A' szabad királyi városok régi szabadsága és szokása szerint, örökösödési és más 60 fíot meghaladó adosságbeli ügyek vitethetnek fel a' tárnokszékre.*”) az 1479-es statútumokra vezethető vissza. Vö. SZENTPÉTERY, i. m. 590; Míg Szentpétery a 15. cikkely rendelkezését („*Végrendeleti, 's büntényi ügyeket a' tárnok, vagy altárnok el nem ítélhet.*”) Mátyás király korában összeállított, Zsigmond korára visszavetített, történeti forrásértéket nélkülöző koholmányok közé tartozónak tekinti, addig Hajnik elfogadja annak hitelességét. Vö. HAJNIK, i. m. 95. Ellenben Mertanová – gyakorlati példákra hivatkozva – nem zárja ki, hogy a büntetőjog terén is volt szerepe a tárnoki szék ítélkezésének. Vö. MERTANOVÁ: i. m., 227. p.

⁵⁶ FELHÓ: i. m. 157–158. p.; SZENTPÉTERY: i. m. 590. p.

⁵⁷ KOVACHICH: i. m. 230. p. Wö. WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog.* i. m. 11. p.

⁵⁸ SZENTPÉTERY: i. m. 577. p. A városok törekedtek arra, hogy főbenjáró ügyekben nemcsak első fokon, hanem véglegesen ítélkezhesenek, vagyis az ilyen ügyeket ne lehessen a tárnokmester elé vinni.

⁵⁹ WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog.* i. m. 11. p.

ra.⁶⁰ Szentpétery a hét város szövetkezését az 1430-as évekre teszi és a királlyal való valamiféle egyességet feltételez, s ekkorra teszi a jogkönyv keletkezését is.⁶¹ Wenzel szerint valamivel korábban, 1414-1418 között írhatták össze a szabályokat.⁶² Bármelyik állítást is fogadjuk el, figyelemre méltó, hogy a Budai Jogkönyv összeállítása után legfeljebb egy nemzedéknyi idővel a hét város közös jogkönyve is elkészült.⁶³

Ez a joganyag (a büntetőjogi rendelkezések kivételével) lett aztán mérvadó az ingatlanokkal és nagyobb pénzügyi kapcsolatokban a tárnoki ítélszékeken is a 15. század közepétől. Ezen időszak előtt a tárnoki szék lehetőleg a peres felek városi joga szerint ítélt meg vagy azt vizsgálta felül, hogy az adott ítéletet a város szokásjoga szerint hozták-e meg. Erre a célra helyszíni tájékozódásra, vagy az adott város jogainak bemutatására volt szükség. Tehát ügyről ügyre más jog alapján kellett ítélnie a fórumnak. Ezen nehézségektől szabadultak meg a városok azzal, hogy a hét város ítélszékeként megszilárduló bíróság a hét város közös jogai szerint kezdhette el ítélni. A közös jog alkalmazásának biztosítéka az volt, hogy az ülnökök ezen városokból származtak. A tárnoki cikkelyek is kimondják, hogy az ítélszékeken azért nem lehet senki más jelen, nehogy a hét város jogai valamilyen okból csorbát szenvedjenek, vagy megváltoztassák őket.⁶⁴ Az ítélezés során és ítéletekben gyakran történt hivatkozás a hét város szokásaira. Az idők folyamán a „*mores et antiquae consuetudines septem liberarum civitatum*” fogalommá vált, és gyakran olyankor is hivatkoztak rá, amikor már nem csak hét volt a tárnoki városok száma.⁶⁵ Ennek ellenére – közelebbi ez irányú kutatások híján – nem tekinthetjük a jogkönyvet a jogforrási hierarchiában az érintett városok saját írott (statutáris) vagy bírói ítéletekben megjelenő szokásjoga felett álló joganyagnak.⁶⁶

A gyűjteményben azonban mindenképpen a jogegységesítés eszközét kell látnunk, amely egyúttal egyszerűbbé és könnyebbé tette a jogi forgalmat a városok között, és ez a gazdasági (kereskedelmi, kézművesipari) kapcsolatok fellendülését is szolgálhatta

⁶⁰ *Vetusta Jura* 132.: „... consuetudine requirente octo liberarum ciuitatum...” „... consuetudine septem liberarum Ciuitatum...” Vö. KOVACHICH: i. m. 227. p.; B-III. 9. „... az hét szabad Királyi Városoknak szokások szerint...”

⁶¹ SZENTPÉTERY: i. m. 544–545. pp.

⁶² Vö. WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog*. i. m. 36. p., aki Kovachichra támaszkodik itt.

⁶³ Blazovich a kutatási eredményeket összegezve abból indul ki, hogy a Budai Jogkönyv ma ismert legkorábbi szövege jelentős részének (még ha az eredeti kézirat nem is maradt fenn) valamikor 1403/04 és 1421 között kellett elkészülnie. vö. *Buda város Jogkönyve I-II.*, szerk. Blazovich László, Schmidt József, Szeged, 2001. I. 26. p.

⁶⁴ 1602-es tárnokjogi cikkelyek 3. cikk: „Az ily bírósokodásba, vagy törvénykezésbe semmiféle nemes, vagy más bármely állapotú és állású ember ne bocsátkozzék, a' fen elősorolt hét városokon kívül; nehogy idegen befolyások, vagy is nemesek törvényszéke által a' szabad királyi városok régi szabadságai 's kiváltságai bármiképp csorbíttassanak.”

⁶⁵ SZENTPÉTERY: i. m. 584. p.

⁶⁶ A jogkönyvet a tárnoki szék bírái sokkal inkább első tájékozódásként, egyszerűbb kérdések eldöntésénél vehették figyelembe.

mind a hét város között a 15-16. században,⁶⁷ mind később, a felső-magyarországi városszövetség tagjai (és „filiái”) esetében.⁶⁸

A hét város jogkönyve, mint jogelv gyűjtemény fontosságát mindenestre jelzi, hogy több (gyakran variálódó) kéziratban ismert a 15-17. századból, sőt – mint láttuk – nyomtatásban is megjelent. Mertanová szerint, aki a rendelkezésre álló tíz kéziratot alaposan ismerteti és összehasonlítja, bizonyos aktualizálás figyelhető meg a kéziratokon a 16-17. században. Különösen 1541 és 1559 között mehetett végbe egy bizonyos megújítás/megújulás a jogkönyv tartalmában.⁶⁹

A jogkönyv és a magánjogi eljárás

Érdekes módon sem a *Vetusta Jura*, sem a *Jura Civilia* illetve a *Jus Civile* – jelenlegi tudásom szerint – nem volt az irodalomban mélyebb elemzés tárgya, ezért érdekes lehet első lépésként néhány szervezeti és magánjogi eljárással kapcsolatos megoldás bemutatása.⁷⁰

a. Hasonlóan más városjogi gyűjteményekhez a bíróságok szervezete, a bírák választása és maga az eljárás is igen részletes szabályozást nyert a Jogkönyvben. Az egyik legfontosabb ez irányú rendelkezés az, amely hangsúlyozza, hogy a bírák ítékezése a király kegyelméből történik, s ez az elv sajátos legitimitást is ad a város bírói szervei döntéseinek.⁷¹

A polgárt csak saját bírósága előtt lehet perelni,⁷² és csak indokolt esetben lehet a pert onnan tovább vinni.⁷³ Ha egy polgár egy nemesnek, vagy idegen nem nemesnek va-

⁶⁷ Mertanová szerint a kereskedelmi és ipari kapcsolatok megélénkülése a római jogi megoldások fokozottabb figyelembe vételét is indukálhatta. Vö. MERTANOVÁ, i. m. 134. és 224. Ennek igazolása külön tanulmányt igényelne.

⁶⁸ Vö. fennebb.

⁶⁹ MERTANOVÁ: i. m. 41–49. pp. és 89–106. pp.

⁷⁰ Viszonylag rövid elemzést ad WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog*, i. m. 15–33. pp. Eljárás kérdésekre vö. uo. 25–26. pp.

⁷¹ E. 2-67 = B. 2-67.: „Noha a Biró az egész Község által választatik, mind azon által annak választassa a Fejedelem engedelméből kell meg-lemni.” [A szükséges kivételektől eltekintve a Jogkönyv szövegének magyar fordítását a bártfai nyomtatvány (B.) alapján idézem.] Érdekes, hogy az 1484-es szövegben a rendelkezés a privilégiumokra utalva a bírót a király személyének képviselőjeként jelöli meg. Vö. *Vetusta Jura* 117.: „item iudex et iurati Cives habent facere iudicium ex gratia collata per privilegiales libertates in persona Domini Regis propria.” KOVACHICH: i. m. 217. p.

⁷² E. LC-18 = B. LC-18.: „Ha pedig valakinek valamelyikkel [polgárral] dolga és peri vagy rövidsége vagyon, tehát az kereső a város Birája és Polgárok eleiben hivatván; igaz törvény szerint láttassék meg a' controversia.” A Budai Jogkönyv ennél határozottabban fogalmaz: „Buda városában és jogi felségterületén senki felett nem ítékezhetnek a király vagy az országnagyok ... csakis a városbíró és a városi bíróság.” *Budai Jogkönyv* 165. Vö. *Buda város Jogkönyve*, i. m. 101. 1405. évi (II.) XI.: „Ugyancsak elrendeltük, hogy hasonlóképen bármely rangú és rendű országlakosunknak van vagy leszen a mi királyi polgáraink ellen valami keresete, ez iránt a maga rendjén és törvényesen a mi királyi bíránk és esküdt polgáraink előtt lépjen föl, ott, a hol és a mely helyen ama polgárainkat beperlik, vagy ama tisztek és bírák előtt is, a kiket felségünk az e királyi városaink tisztségeinek és bíróságainak kormányzásával megbizni jónak látta, a kik is kötelesek lesznek azok részéről törvényt és igazságot szolgáltatni.”

⁷³ Az 1456. statútum 1. cikkelye: „Am Ersten wann ainer zw andrn klagt die do gesessen sein in der Statt ainer oder ein frembder ze klagen hatt das scholl er thuen vor seinem Richter und welher tayll nit

lamilyen hátrányt okoz, és az ügyben a város bírása nem akar ítéletet hozni, akkor nem a polgárt, hanem a bírót kell a földesúrhoz vagy hivatalviselőhöz idézteni.⁷⁴

A Jogkönyv állást foglal a végrendeletekkel kapcsolatos egyházi bírósági kompetenciával kapcsolatban is: az egyházi bíróság hatáskörébe csak azon végrendeletekkel kapcsolatos ügyek tartoznak, melyek kedvezményezettjeként az Egyház megjelenik.⁷⁵

A *Jura Civilia* teljesen a budai jogkönyvet követve megosztja a bíraskodás terhet a város (fő)bírása (*judex maior*) és a kisebb bírósági (fő)bíró (*judex minor*) között, akit néhány helyen pénzbírónak (*judex pecuniarum*)⁷⁶ nevez. A két bírói szint közötti hatásköri megosztás elve is ugyanaz, mint harmadfél századdal korábban a Budai Jogkönyvben: a saját házában egyedül ítélkező kisebb bírósági elnök⁷⁷ elé a 40 forintig terjedő ügyek tartoztak.⁷⁸ Innen lehetett fellebbezni a főbíróhoz, aki az egész tanácsal ítélkezett másodfokon.⁷⁹ A Jogkönyv nem zárja ki egyértelműen, hogy ilyenkor a kisebb bírósági elnök is tagja legyen a tanácsnak. Nagyobb jelentőségű ügyekben viszont egyértelműen kiemelt szerepet juttat a kisebb bírónak a tanácsban.⁸⁰ A kisebb bírónak bíraskodásra adott napjai ugyanazok, mint a budai jogkönyvben (hétfő, szerda, péntek)⁸¹. A bírót egy évre választják olyan „jó magaviseelő jó és fegyhetetlen” polgárok közül, akik képesek „személy válogatás nélkül” ítélkezni.⁸²

aingewallen darann hatt, der mag das Recht fur den herrn Tarnackmayster dingn und fur die Siben Freystett.” Idézi: SZENTPÉTERY: i. m. 588. p. Kissé módosult tartalommal került be ez az 1602-es tárnokjogi cikkelyek 6. cikkébe: „Ha a' perlekedő felek, akármily állapotiak legyenek is, önkéntesen ügyeik elítélésé végett magukat a' kir. városok bírósága alá vetik, és ezen bírósági felek ügyébeni ítélethezást magára vállalja; ekkor, ha ezen ítélet a' felek valamelyikének nem tetszik, – ezen fél ügyét az illető törvényszékre, azaz tárnokszékre, és nem máshová viheti fel.”

⁷⁴ E. LC-28. = B. LC-28. „Hogy ha a' Városbéliek a' kívülről valóknak nemeseknek és egyéb rendbélieknek valami injuriát cselekednének, és a Bíróságnak igazságot nem akarna tenni, tehát a Bíróságnak és nem a Városbéli evocáltassák a földes Urhoz, avagy tisztviselő eleiben.”

⁷⁵ E. LC-11. = B. LC-11.: „Valamely Testámentom néz valakinek valamely jó akarójára, vagy szolgájára, vagy pedig idegenre, az nem illet szent székét, hanem valamely Testámentom szól valamely Ecclésiának épületére, vagy Spítálba lévő szegényekre, az Istennek tisztességére, az ilyen illeti a' szent székét.”

⁷⁶ WENZEL: *A XV. századi tárnoki jog.* i. m. 9. p. és 22. p.; E. 4-1. = B. 4-1.: „... akkor a fő Bíróságnak a' tizenkét tanácsal edgyütt, maguk között választson egy kisebb Bíróságot...” A pénzbíróságra vő. HAJNIK: i. m. 87. p.

⁷⁷ A szövegben jelző nélkül említett bíróságot alatt sok esetben a kisebb bíróságot kell érteni.

⁷⁸ E. 4-6. = B. 4-6.: „Az kis Bíróságnak adosság dolgában fl. 40. fellyben nem itilhet egy forintval el-kezdvén, azon fellyül semmi képpen nem, ha szintén akarminémű metallam legyen-is, és akar minémű marhája a mint meg vagyon irva, tovább semmi képpen nem egy arany forintig.” Budai Jogkönyv 29.: „[A pénzbíróságot] ... ítéljen minden negyven vörös forintnál kisebb pénzádosság ügyében, afölött azonban ne.” Hasonló tartalommal Budai Jogkönyv 167. p.

⁷⁹ E. 4-3. = B. 4-3.: „tehát akkor az sérült fél appellálhattya a' nagyobb ügy mint fő Bíróságnak eleiben, az egész Tanácsával együtt, és onnan osztán tovább nem appellálhattya;”

⁸⁰ E. 4-2. = B. 4-2.: „A' Pinznek bírósága, avagy a' kisebb Bíróságnak, minden nagy dologban és sullyos törvényben, az tizenkét tanácsal edgyütt jelen kell lenni, annak pedig helyének a' Fő Bíróságnak jobb keze felől kell lenni, hogy így az tizenkét tanács előtt becsületessen tartassék.”

⁸¹ A bártfai nyomtatvány a bírónak a keddet és pénteket jelöli meg, s a csütörtököt pótnapnak fenntartva. B. LC-1.: „... hogy a Törvények folyása minden hétben két nap szolgáltaassék ki, úgy mint Kedden, és Pénteken, Tsütörtökön pedig supplicans nap foly közben.” Az eperjesi kézirat már eleve három napot jelöl meg. E. LC-1.: „Item hogy a Törvények folyása minden Hétfőben háromszor szolgáltaassék ki, úgy mint Hétfőn, Szerdán és Pénteken.”

⁸² E. LC-2 = B. LC-2.

Jogkönyvünkben szó esik a vásárbírákról is, de csak abban az összefüggésben, hogy azok ne zaklassák feleslegesen a vásározoikat.⁸³

Az ítélkezési feladatok mellett a bírák és a választott esküdtek természetesen a jogügyletek hitelességének igazolásában is részt vettek. A városok polgársága rendelkezett ugyan a vagyona feletti szabad rendelkezés jogával, de sok esetben a rendelkezési jog – a jogbiztonságot szolgáló – formaságok betartásához volt kötve. Így ingatlan örök időkre való elidegenítése csak a város vezetőinek jelenlétében volt lehetséges (*in praesentia Judicis et Juratorum*),⁸⁴ s az ilyen ügyleteket be kellett jegyezni a város (jegyző)könyvébe (*speciale regestrum, Liber Judicis*), melyet „*Judex ... sui Judicatus tempore habere debet.*”⁸⁵ Ez a jegyzőkönyv képezte alapját az ügyletről kiállított okmányoknak (*litterae Civitatis, litterae hereditariae*)⁸⁶, amelyeknek az esküdtek bizonyosága kölcsönzött teljes bizonyító erőt. Nevezett könyveket a jegyző vezette,⁸⁷ s a bejegyzésekért természetesen fix illetéket kellett fizetnie az érdekelt félnek.⁸⁸

A pénzbíró is rendelkezett hiteles könyvvel, melybe a kisebb jelentőségű ügyletek, például elzálogosítások kerültek bejegyzésre,⁸⁹ amellett, hogy az általa eldöntött ügyeket is dokumentálnia kellett.⁹⁰

Az eljárási cselekményekben jelentős szerepet kapnak a városi esküdtek és más hites emberek („... *specialis familiaris [judicis], cui fides sit adhibenda ...*”).⁹¹ A *Jura Civilia* második tractatusának végén található „illetékjegyzékben” feltűnik hivatalos személy-

⁸³ E. LC-9. = B. LC-9.: „Hogy a piacon mindennapi vásárban a tiszt viselők hatalmat ne tselekedgyenek, mindennemű aprólikot a vásárban mind a Városban lévő s mind pedig a kívül valók szabadon adhassanak és vehessenek, a vásár Bírák pengi senkit, sem a városbélieket, sem pedig a kívül valókat, sem piacon, sem utzákon sem meg ne háborgassák, felettéb való rovással és illetlen fizetéssel ne báncsák, és melyet senki számára semmit, pénz és fizetés nélkül ne vegyenek, ha pedig ez ellen tselekednének, tehát akkori Bíró a Városban a tiszt-viselőket meg-büntesse érdemek szerint, mint a kik az edictum és a piacznak szabadsága ellen vétettek.” A Budai Jogkönyvben csak a regiszter említi a vásárbírákat, a rájuk vonatkozó rendelkezések nem maradtak ránk. Vö. *Buda város jogkönyve*. i. m. I. 102. p. A vásárrendészeti feladatot emeli ki HAJNIK: i. m. 87. p.

⁸⁴ E. 1-3., 1-15., 1-17. = B. 1-3., 1-15., 1-17.

⁸⁵ E- 1-2 = B. 1-2.: „Az mely könyvnek a' Birónak kezében kel lenni, a' minémű prohibitiok lesznek az ő bíróságában be-irassa.” Továbbá E. 4-15 = B. 4-15.: „... és azt a Bíró könyvében beirassa...” Vö. Még E. 1-15 = B. 1-15.

⁸⁶ E. 4-17. = B. 4-17.

⁸⁷ E. 4-5. = B. 4-5.: „Az kis Birónak kívántatik, hogy egy Notáriussa légyen mellete, a' ki az causákat szorgalmatosan bé jegyezze és írja, a' mint discutiáltatik módgyával, edgy arra való könyvben minden fogvatkozás nélkül, hogy annak gondviseletlensége miat, az causansoknak valami fogvatkozások ne legyen valamiképen.”

⁸⁸ Az esedékes illetékekről az egyes külön rendelkezésekben is találunk utalást, de a II. tractatus végén egy teljes illeték-katalógust találhatunk. Vö. E. 2-73. = B. 2-73. Érdekes, hogy mind az 1701-es nyomtatványban, mind az eperjesi kéziratban utalást találunk a régi és új számítású illetékekre: 1644-ben változás történt az illetékek kiszabásában, s a jegyzék a régi összegek mellett, csaknem minden esetben újabb összegeket jelez meg („*sed moderno tempore,*” „*nunc*”). Az eperjesi kéziratból hiányzik az új szabályozás életbelépésének dátuma, de – mint látható – már alkalmazták azt, 15 évvel a változtatás után.

⁸⁹ e. 4-3. = B. 4-3.: „Elsőben is az kis Birónak [*Judex pecuniarum*] edgy könyvet kell tartani, az melyben minden ő előtte történt dolgokat, causákat, discussiokat, propositiokat, és feleleteket az causansoknak minden vétek nélkül be kel iratni, azon Birónak sententiájával együt, és hogy valamely fél, ugy mint vagy az Actor, vagy pengi az Incusam attractus azon deliberatio szerint való sententiával nem lehet contentus...”

⁹⁰ Lásd fennebb E. 4-5. = B. 4-5. B. IV-5.

⁹¹ E. 4-16. = B. 4-16.: „... tehát az nyolcz napi terminuson a Bíró avagy ahoz rendeltet ember a' kinek hitesnek kell lennie...”

ként a darabont (*satrapa*) és a börtönőr (berten - *praeco*) is. Talán mindkettőnek lehetett szerepe a magánjogi eljárásokban az idézésnél.⁹²

A bírák tekintélyét és pecsétjét pénzbüntetés és tömlöc terhe mellett védi a Jogkönyv.⁹³

b. Egyértelműen a viták bírói útra terelése a Jogkönyv célja. Az önhatalmú jogérvényesítés keretek közé szorítása a magánjogi viták esetén is kívánatos: a másnál fellelt saját dolgot nem lehet visszavenni csak törvény útján, ha az igénylő harmadmagával igazolja a dologhoz való jogát.⁹⁴

A személyek perképessége tekintetében nincs a budaihoz hasonló megkülönböztetés,⁹⁵ bár vannak nyomai, hogy az idegenek sajátos elbírálásban részesülnek az eljárásokban. A városon kívülről jövő felperesnek természetesen az volt az érdeke, hogy gyorsan érvényesíthesse a polgár alperessel szembeni igényeit. Ezt biztosítja is a Jogkönyv, hiszen könnyen bizonyítható adósság esetén harmadnap alatt kielégítik az idegen hitelezőt.⁹⁶

A felek nevében természetesen ügyvédek is eljárhattak, de róluk csak a *falsus procurator*tal kapcsolatban szól a Jogkönyv, tízes vassal bélyegezvé meg az ügyfelét eláruló Júdást.⁹⁷

c. Az idézés formáságairól nincs túl sok szó a Jogkönyvben, nem rendelkezik például arról, mely napon és mely napszakban kellett megtörténnie az idézésnek. Az idézést a törvényszolga (*praeco*) a bíró pecsétjét felmutatva eszközölte,⁹⁸ és minden idézés a legközelebbi törvényszakra szólt.⁹⁹

⁹² E. 2-73. = B. 2-73.: „1. A bertennek citálásért, denar. 2. Mostani időben a' Darabantnak, d. 3.”

⁹³ E. 2-68. = B. 2-68.: „Ha valamely Városbéli ember, Bíró vagy Tanácsbéli Magistratussa ellen szóval vét el-lene, nyelvén marad, avagy 10. Girát fizessen, mind a ki ellen vétet, s mind a Birónak.” E. 2-69. = B. 2-69.: „Valaki az emberek közöttül Bíró és Tanácsbéli esküt polgár ellen, kicsiny dologért nagyot vét, a vagy Magistratussa ellen, fején marad, avagy 30. Girát fizessen, mind a Birónak, mind a meg-serültnék.”

⁹⁴ E. 2-41. = B. 2-41.: „Hogy ha valaki valamely szomszidgyánál és akar melly városbéli embernél is el-vezett marháját meg találandgya, azt a' a maga ereivel magához törvény nélkül nem veheti semmi képpen...”

⁹⁵ Vö. Buda város jogkönyve, i. m. I. 103.

⁹⁶ E. 4-7. = B. 4-7.: „Ha valamely kül Földi és idegen embernek városbéli concivis emberrel, valami dolga lehet adósság véget a' város bírója előtt, akkor az Bíró az concivis embere eleiben citáltatya avagy hivatya. Ha az alperes meg nem tagadgya, avagy az Actor elegendő bizonyosságokkal, avagy levelekkel megbizonyitya, tehát az Bíró harmad nap alatt meg fizetessen véle, az adóssal...”

⁹⁷ E. 2-59. = B. 2-59.: „Amely Prokátor egy személynek causját fel vevén, annak nagy kárára igyekszik, az el-lenkező félnek tanácsollya, és az kinek fizetését fel vette, igazságában és az igaz ügyében semmi módon elő nem mehet, ez ilyen prokátort, avagy avito Judás Iskárioteshez illethettyük, és hasonlíthatyuk. Azért, ha az ilyen prokátor efféle hamisságban találtattik, tehát az Város plengérihez kell erőssen meg kötözni, és az minémű jell vassall az Város él, az mellyel jegyeznek deszkákat, és egyéb fa edényeket, itzéket, tűzben erőssen meg kell tüzeséteni, az olyan hamis Prokátornak az két ortzáját, azon jell avagy billyegző vassal meg kell billyegezni, hogy így mások is példát vevén tőle, efféle tsalárságtól meg ohassák, mindennek ma-gokat.”

⁹⁸ E. 2-72. = B. 2-72.: „A ki a Bíró Petsétivel, avagy szolgájával citáltatik, és az nem gondolván véle, annak mindgyárt házát el-pecsételvén minden marhájától és örökségétől el-tiltatik.”

⁹⁹ HAJNIK: i. m. 207. p.

Az idézést nagyon komolyan kellett venni, mert vagyonszétessel járhat az ellenszegülés.¹⁰⁰ Bár ez a szabály a büntetőjogi szabályok között található, de valószínűleg a magánjogi perekben is szigorúan vették az ellenszegülést. Ha az adós nem jelent meg az idézésre, akkor a bírónak volt lehetősége és kötelessége is a hitelezőt az adós vagyonából kielégíteni.¹⁰¹ Ennek módjáról a Jogkönyv itt nem szól.

Nyegen forintig menő pertárgy értéknél háromszor kellett eszközölni az idézést, minden alkalommal feljegyeztetve a bíró könyvébe az alperes meg nem jelenését.¹⁰² Harmadszori makacsolás után az igényt megítélték. Ha az alperes megjelent a harmadik napon, kérhette egy új tárgyalási nap tűzését, de azon már ítéletnek kellett születnie. Ha ezt a határnapot bármelyik fél elmulasztotta, az elveszítette a pert. (Ha a felperes sikeresen bizonyított, az alperes nyolc napot kapott a teljesítésre.)¹⁰³

Ha kisebb jelentőségű volt az adósság (az egy forintot sem érte el), akkor csak egy terminusra idéztek,¹⁰⁴ és ha azt az alperes elmulasztotta, akkor marasztalták. Viszont ha megjelent, és a felperesnek nem volt bizonyítéka a követelésre, az alperes esküvel ki menthette magát.¹⁰⁵ Ez a lehetőség valószínűleg nagyobb értékű ügyekben is fennállt az alperes számára, ha az első idézésre megjelent.¹⁰⁶

d. Az eljárás szóbeli és közvetlen volt, s azzal kezdődött, hogy a felperes szóban előadta igényét, amelyre az alperes érdemi válasza, ellenvéleményének kifejtése következtetett. Ezekről a mozzanatokról külön nem szól rendelkezés a Jogkönyvben, mint

¹⁰⁰ Lásd E. 2-72. = B. 2-72.

¹⁰¹ E. 4-10.: „Ha az Actor az all Pöröst úgy mint Városbéli Embert tulaydon házába nem találhatná, és arra igyekeznék hogy ötten Törvény szerint processussal requirálna, ackor az I. [alperes] Törvény színyétől absentálván magát, tartozik Bíró Uram az Actornak all Pörös Jóságából elegendő fizetésit impendalny.” A bártfai nyomtatvány fordítása itt rossz. Vö. B. 4-9.

¹⁰² E. 4-11. = B. 4-11.: „Ha valamelly Concivis, más Concivis felebarátyát Bíró és Tanáts eleiben bizonyos adósságért hivatna, úgy mint ide alá meg irt fl. 40. aranyul, hogy néki tartoznék meg-fizetni. Akkor a Birónak így kell szöllani, mondván: Jó Attyám fia, ez-is a te Concivis felebarátod: hasonló igassággal él a Városban, törvény szerint kell véle bánnod: citaltasd az Nemes Tanáts eleiben, meg-láttýák ha compareal, az első terminuson vagy nem, a második terminuson, ha akor sem, az harmadikkon sem compareal, tehát az A. [felperes] rajta keresetít meg-nyerni, de úgy hogy a terminusokon való protestatioit, hogy nem comparealt, az Bíró könyveiben be iratasson; mert ha valamellyik terminust be nem irattyá, tehát az a terminus nem citaltatott napnak ítéltetik.”

¹⁰³ E. 4-12. = B. 4-12.: „Ha az Incausam attractus az harmadik törvényi naponn compareal, és az meg felelésre más terminus napot kíván, a' meg engettetik, de úgy hogy eljövén azon nap meg felellyen: ha valamely fél el-negligállyá, akar az A. s akar az I. kereséseket el-vesztik, és azon dolgot soha elő nem hozhatyák, hanem örökké meg-hólt kereset. Hogy ha penig elő jönnek, akkor meg-halगतván a parsokat, propositioikat, és kereseteket, ha az Actor az ő keresetít élő vagy írásbéli bizonyságokkal megbizonyithattyá, akkor a terminustól fogva nyólczadik napra az I. az Actornak tartozzik plenaria contentatioval...”

¹⁰⁴ Ugyanígy a Budai Jogkönyv 328.: „Akinek olyan ügyben van perelni valója, amely egy negyed vagy egy márka érték alatti, azt egy alkalommal idézik bíróság elé.” Blazovich mégis kétszeri idézést említ ezen esetben. Vö. Buda város jogkönyve. i. m. I. 105. p.

¹⁰⁵ E. 4-14. = B. 4-14.: „Hogy ha valaki valakit edgy forint érő avagy kevesebb adósságért a Biróhoz hivattyá, és az I. a citalt napra nem compareal, az A. keresetít az I. megnyeri. Hogy ha peniglen, az I. elő áll, és tagadángya és az Actornak semmi bizonyósága nem lévén az I. csak maga hitvel meg mentheti magát.”

¹⁰⁶ E. 4-13. = B. 4-13.

ahogy az egyezés lehetőségéről sem. A felek előadása után a bizonyítási eljárás következett.¹⁰⁷

e. A magánjogi perekben a Jogkönyv tanúsága szerint leginkább okiratokat, tanúkat és esküt alkalmaztak bizonyítékként.

Egy követelés fennálltát okirattal vagy tanúkkal lehetett és kellett bizonyítani, különösen, ha az adós már elhalálozott, és a hitelező az örökösökkel szemben akarta igényét érvényesíteni. Ilyen bizonyíték nem léteben az örökösöknek nem volt szükséges esküvel kimenteniük magukat.¹⁰⁸

A fentiekben már szóltunk a forgalom biztonságát szolgáló okirati gyakorlat néhány vonatkozásáról. A hiteles okiratok bizonyítékként való felhasználására például szolgálhat a következő szakasz: ingatlan zálogba adása esetén a rendes eljárás az volt, hogy a város könyvébe beírathatta a terhet az elzálogosító, vagy az esküdtek előtt is kijelenthetette, hogy egy meghatározott idő múlva megfizetendő összeg fejében az ingatlan öröklevelét adja át a hitelező kezébe („*litteras haereditarias super ipsum domum habitas et emanatas in signum invadiationis*”). Ilyen esetben, ha határidőre nem váltaná ki az ingatlant az adós, a hitelező három különböző alkalommal fel kell, hogy mutassa (meghatározott illeték fizetése mellett) az iratot, és ekkor a bíró meginti az adóst, hogy negyvenöt nap (három *quindena*) alatt váltsa ki a házát. Ha nem tenné, a ház értékét felbecsülik és az adós további negyvenöt napot kap a ház visszaváltására vagy eladására. Ha ez nem történik meg, két esküdt polgár a hitelező kezébe adja a házat. Ha a ház ára meghaladja az adósságot, a többletet három *quindena* alatt kell az adós kezeihez megfizetni. Az adós rokona és szomszédja előnyt élvez az eladásnál.¹⁰⁹

A tanúk állítása nagyon fontos bizonyítási eszköz volt és ennek megfelelően a tanúskodást nagyon komolyan veszi a Jogkönyv. Ugyanakkor nem részletezi a tanúállítás szabályait, nem szól róla ki lehet tanú és milyen elvárások támasztandók a tanúkkal szemben.¹¹⁰

Ha egy ügyleti tanú utóbb megtagadná az előtte végbement ingatlanügylet tanúsítását, akkor két vagy három ellentanúra van szükség.¹¹¹

Feltűnő, hogy a tanúbizonyítás és az eskütársak igénybevétele meglehetősen egybefolyik: A gazda, aki ellopott igásállatát másnál felismerné, harmadmagával megesküd-

¹⁰⁷ Nincs nyoma a szövegben annak, hogy – mint az pl. Pozsony városjogában szokás volt – megállapításra került az alkalmazandó jog, melyről határozatot is kellett hozni. Vö. KIRÁLY: i. m. 332. p.

¹⁰⁸ E. 1-21. = B. 1-21.: „*Hogy ha a' kereső valami írásbeli avagy élő bizonsággal meg nem bizonyithattya, tehát az a' kin kereskednek, minden hitezés nélkül absolváltassék és szabadon mondassék.*”

¹⁰⁹ E. 4-17. = B. 4-17. Egy öröklevel bizonyosságára vö. még E. 4-19. = B. 4-19.

¹¹⁰ Ezzel szemben a budai és pozsonyi gyakorlat elvárta, hogy a tanú tisztességes ember hírében álljon. Egyik jog sem fogadja az idegenek tanúságát ugyanolyan értékűnek, mint a polgártársakét. Kivétel, ha két vagy három olyan tanú akad, akik hasonló kiváltságnak örvendő város lakosai. Vö. *Buda város jogkönyve*. i. m. I. 107. p.; Vö. KIRÁLY: i. m. 338. p.; BÉLI: i. m. 279. p.

¹¹¹ E. 1-22. = B. 1-22.: „*Ha valamely bizonságok közöt egyik nem akarna vallást tenni valamely holt ember örökséginek el-adássa felöl, az mely az ő jelen létében is lött volna állatván azt, hogy az megholt ember más egyéb dologban is adós völt volna, hogyha azért töb bizonságok találtatnak az egy kivöl is, az egy bizonság maga személyében vallást nem akar tenni, a többének ugy-mint két avagy három tisztességébéli személyeknek bizonság acceptaltassék.*”

het, hogy övé a dolog.¹¹² Ez a szimbiózis egy olyan jogállapotot tükröz, midőn a tanúbizonyításnak önállóan még nem lehetett ügydöntő hatása. A tanúk ezen felfogás szerint elsősorban olyan tekintélyes emberek, akiket a fél vitt magával a bíró elé, és akik a féllel együtt esküdtek meg annak állítására, de nem hallgatták meg őket, hogy mit tudnak a per érdemére vonatkozóan.¹¹³ De ugyanakkor megfigyelhető bizonyos elmozdulás a tanúbizonyítás, mint önálló bizonyítási eszköz elismerése felé is, bár az ilyen tanúkat is (valószínűleg) hit alatt kérdezték ki.¹¹⁴

A megkövetelt tanúk száma valószínűleg az ügyek minőségétől függött. A Jogkönyvben magánjogi ügyekben általában két vagy három tanú elvására találunk példát.¹¹⁵

A másik oldalról is megfigyelhető a Jogkönyvben a tanúvallomás és az eskü elkülönülése. Ugyanakkor a szövegekből nem minden esetben teljesen világos, hogy az eskü a végbizonyítás eszközeként került-e alkalmazásra, vagy a bíróság, mint önálló bizonyítékot vette figyelembe.¹¹⁶ A Jogkönyv természetesen több helyen utal az esküre, és láthatóan két típusát különbözteti meg.

Az eskü több esetben ügydöntő jellegű: ha a felperesnek nem lenne elegendő bizonyítéka az adósságát tagadó alperessel szemben, az alperes a következő törvénytapon esküvel kimentheti magát.¹¹⁷ Ugyanígy ha nem lenne bizonyíték az ingatlan elzálogosításáról, és a kölcsönzött pénzt az adós nem fizetné meg, akkor az adós esküvel kimentheti magát.¹¹⁸ Csakúgy hitére esküdhet a haszonkölcsönbe kapott ingókat vissza nem szolgáltatató alperes, hogy nem kapott a felperestől semmit.¹¹⁹

¹¹² E. 2-56 = B. 2-56.: „... és a kárt vallott ember reá találna, az ő töle el-lopott barmára, és bizonyos jelekkel meg-bizonyítaná, meg-esmervén marháját, tehát harmad magával reá meg-esküdvén azon marhára, ezt állatván, hogy ő azon marhát pénzen el nem adta, és senkinek tartani, avagy gondviselése alá nem adta, vagy költsön, vagy fiára, szolgáljára nem bízta...”

¹¹³ BÓNIS – DEGRÉ – VARGA: i. m. 62. p.; BÉLI: i. m. 275. p.

¹¹⁴ HAJNIK, i. m. 311. Így Pozsonyban a 15. század elején a tanúbizonyítás már elkülönült a felek esküjétől, míg korábban a tanúvallomás nem volt önálló bizonyíték, csak annak eldöntésében segített, kinek ítéljék oda az esküt. Vö. KIRÁLY: i. m. 339. p.

¹¹⁵ Vö. fennebb. E. 1-22. = B. 1-22., E. 2-56. = B. 2-56. Hasonlóképp Pozsonyban is, ahol kisebb, például adóssági ügyekben két vagy három tanúnak eskü nélküli vallomása hitelesnek volt tekinthető. Vö. KIRÁLY: i. m. 337. p. Budán egy márka perérték alatti eljárásokban elegendő volt két tanú állítása. Vö. *Buda város jogkönyve*. i. m. I. 107. p.

¹¹⁶ Az eskü Pozsonyban is önálló bizonyíték volt már a 15. században. Letétele lehetett egyszerű vagy ünnepélyes. Előbbi formájában az esküt tevő egy perbeli döntő körülményt erősített meg egyszerű szavakkal, istenre való hivatkozással. Az ünnepélyes esküt a bíró által előmondott és neki utánamondott szavakkal történt, bizonyos szimbolikus aktusok alkalmazásával, nevezetesen Pozsonyban a bíró pálcájára tett kézzel. Vö. KIRÁLY: i. m. 341. p. Blazovich a budai gyakorlat elemzése során a végbizonyítás eszközeként tekint az esküre és tulajdonképpen csak egy formáját említi. Vö. *Buda város jogkönyve*. i. m. I. 108–109. pp.

¹¹⁷ E. 4-13. = B. 4-13.: „Hogy ha az Actor perse ellen semmi elegendő bizonyysága nem volna, és az I. adósságot tagadná, tehát az Incausam attractus leg első törvény napon maga hitvel mentheti magát.”

¹¹⁸ E. 4-18. = B. 4-18.: „... ha az adós nem compareal, tehát adatik néki tizen-négy nap meg felelésre, akkor az idő és nap eljövén, és tagadást téssen az adós, mivel a creditornak semmi bizonyysága nincsen, akkor az Adós maga hitvel mentheti magát.”

¹¹⁹ E. 4-26.: „Amaz penig nagy családul azon marhákat másnak eladná, és elidegeniténé, mely miat Biró eleiben kerölnének, és az tagadna, hogy semmi marháját töle le nem kért volna és semmit á felől nemis tudna, és erről semmi bizonság sehül nem volna, tahát itt az I. az eő ártatlanságát czupán maga hitivel appróblhattya.” A bártfai nyomtatvány fordítása itt rossz. Vö. B. 4-26.

A felperes esküje dönti el viszont az ügyet, ha a felperes azt állítja, hogy az adott ingatlan, ház vagy szőlő öröklevelét az általa adott összeg biztosítékeként („... *in signum restitutionis loco* ...”) kapta, míg az alperes azt tartja, hogy azt csak megőrzésre adta át a másíknak.¹²⁰

Pénzösszeg vagy ingó dolog letétje esetén, ha – a felperes állítása szerint – a letétményes csak egy részét adná vissza a letett dolognak, mivel a részteljesítés okán van az ügyletre bizonyíték, a felperes tehet esküt a teljes összeg vonatkozásában, és ebben az esetben azt teljesíteni kell,¹²¹ viszont ha nincs bizonyíték a letéti szerződésre, az alperes esküje lesz tisztító („... *se purgabit in proximo termino Juridico solo suo Juramento*”).¹²²

Ezzel szemben találunk rendelkezést kisebb erejű, pusztán tények megállapítására vonatkozó esküvésre is: a zálogtárgy záloghitelezőnél bekövetkező rongálódása esetén az elzálogosító megesküdhet („... *fide sua mediante Deo* ...”) a dolog elzálogosításkori állapota tekintetében. Ha nem sikerül a bizonyítása a hitelező ellenesküt tehet („... *in proximis terminis Juridicis sequentibus juramenta tenebitur facere*...”).¹²³ Hasonlóképpen esküvel („... *solo suo Juramento in proximo sequenti termino Juridico*...”) bizonyíthatja a letévő felperes, hogy a dolgot ő nem zálogba, hanem pusztán letétbe adta az alperesnek.¹²⁴ Ha a hagyatéki hitelező zálogot kapott az adósság fejében, és egyéb bizonyítékok hiányában vitatott, hogy mennyi volt követelése összege, akkor a záloghitelező megesküdhet az összeg tekintetében.¹²⁵

A Jogkönyv szövegéből az sem világos, hogy volt-e különbség a feszület előtt fogadott hit (*Juramento facto semper signo Sanctae Crucis*)¹²⁶ és más eskük között.¹²⁷ Például arra is a keresztet megérintve („... *Juramento manu signum Sanctae Crucis facto* ...”) kellett esküt tennie a marasztalt adósnak, hogy nincs pénze a teljesítésre.¹²⁸

¹²⁰ E. 4-19. = B. 4-19.: „... és azon leveleket a Biró és tanács előtt producálna bizonságul, az adós pedig tagadná, és azt mondaná, hogy a levelek nem zálogban, hanem csak hü kézbe eltenni adta vólt a Creditornak, it a Törvény a Creditornak hitit talállják, hogy a kölcsön adott pinzre, és azért való zálogul lévén a levelek meg esküdgyék, így az adósság meg kell az adósságot fizetni.”

¹²¹ E. 4-20. = B. 4-20.: „Hogy ha valaki másnak pinzt avagy ezüst marhát el-tenni hágy hü kézhez, hogy jövendőben éppen minden fogyatkozás nélkül vissza adatassék, és bizonyos időben elő kérvén, rész szerint meg adna, és némely részt el-tagadna, akkor a hü kézhez adó a pinznek avagy egyéb marhának az Urának hitett kell vetni, hogy a mennyi summa volt, meg esküdvén, a kinél vólt ippen róla contentállya.”

¹²² B. 4-21.: „Ha valaki maga ingó bingó marháját adgya másnak el-tenni, semmi bizonsága nem lévén hogy nekie adta, és az vissza kérvén marháját, Biró Tanács előtt, és az I. tagadná, tehát nagyob bizonságára hogy az I. semmivel nem tartozik az Actornak, az Törvény napon maga hitivel mentheti meg magát.” Az eperjesi kéziratban a fordítás hiányzik.

¹²³ E. 4-23. = B. 4-23.: „... ha a zálogosító azt meg-bizonyította, vagy hitivel, vagy élő bizonságokkal, azt a ruhát, mit ért vólna akkori uj korában, az zálog tartanak meg kell fizetni. Hogy ha pedig meg nem bizonyíthatja, tehát az zálog tartó hitivel mentheti magát, hogy azon ruhák a' szerint voltanak elvesztegetve, és ujjak nem voltanak, mikor kezéhez atta néki ...”

¹²⁴ E. 4-25. = B. 4-25.: „... akkor az Actornak hitelt kell vetni leg első törvény napon hogy nem ugy atta, hogy elzálogosicsa, hanem csak eltételre ...”

¹²⁵ E. 1-21. = B. 1-21.: „Akkor a' kereső csak maga hitivel affimalhatta quantitassat a' summának mennyiben vettetet az zálog kezében, és az Árvák a' szerint recuperalhattak vissza a' zálogot.”

¹²⁶ Egy helyen van ez kihangsúlyozva: E. 4-13. = B. 4-13.

¹²⁷ A budai jog tekintetében Blazovich nem zárja ki ennek lehetőségét. Vö. Buda város jogkönyve, i. m. I. 109.

¹²⁸ E. 4-7. = B. 4-7.: „... és ha az adósnak pinze avagy ezüst marhája nem léssen, megesküdvén hogy nintsen pinze, és ezüste, s' aranya akkor az bíró álló és ingó marháival kellek az creditort contentalni.”

A lehetséges bizonyítási eszközöket vizsgálva a szemlére is találunk példát határviták esetében: két esküdtnak kell megvizsgálnia, hogy a sérelmes fél igazat állít-e, vagyis hogy a határjelet, amely két szőlő közötti mezsgyét jelöli, valóban elmozdították-e.¹²⁹ Ugyanakkor kimondásra kerül – bár a párbaj magánjogi vitában nem jöhetett szóba – hogy a *duellum* nem lehet ügydöntő bizonyíték, szemben az esküvel.¹³⁰ Itt még a végbizonyítás korábbi felfogása köszön vissza a rendelkezésből.

f. A hét város joggyűjteménye meglehetősen kevés információt nyújt az ítélet megszületésének, kihirdetésének szabályaival kapcsolatban. A szóban kihirdetett ítéleteket a kisebb bíró könyvébe be kellett jegyezni, ami aztán a fellebbezést segítette.¹³¹

A Jogkönyvből nem olvasható ki, hogy különbség lenne az ún. bizonyítási ítélet (*judicium*), vagyis az eskü odaítélése, valamint az ügyet eldöntő ítélet között.¹³² Az eskü odaítélése, mint közbenső állásfoglalás gyakorlatára utalhat talán, hogy több esetben – mint láttuk – az esküt nem rögtön, hanem a következő törvénynapon kell letennie a félnek.

Mindazonáltal a bírótól felelősségteljes ítélezést vár el a Jogkönyv: ha a bíró hanyagul jár el és elmulasztja az ítéletet, akkor az uralkodónak tartozik felelősséggel.¹³³

Magánjogi ügyekben a marasztalás általában dologkiadásra,¹³⁴ vagy pénzfizetésre (dolgértékre vagy kártérítési összegre – „*ad satisfactionem plenariam*”)¹³⁵ szólt.

A marasztalási összeg megállapításához¹³⁶ (illetve a zálogtárgy értékének felbecsüléséhez)¹³⁷ gyakran vehették igénybe hites emberek becslő eljárását. A köépületek értékét kőművesekkel, a faépületekét ácsokkal becsültették meg.¹³⁸ Ismeri a jogkönyv az *arbiterek*, választott bírák szerepét is, midőn egy későbbi per előkészítéseként a felek

¹²⁹ E. 1-4. = B. 1-4.: „*Akoron a' Biró két esküt Polgár társát ki küldvén hogy a' dolgot meg-lássák...*” A Budai Jogkönyv (335.) szintén egy helyen utal szemlére, midőn állatkárok szemrevételezésére küldet ki valakit. Vö. *Buda város jogkönyve*. i. m. I. 108. p.

¹³⁰ E. LC-6. = B. LC-6.: „*Hogy az idegen biznyságokat [Testimonium] semmiképpen bé nem vészik, hanem a' magok közöt valót, avagy az kiknek egyenlő szabadságok vagyon. Item: egymás közöt való öszve veszést [duellum] meg nem ítélnék, hanem a' dolog a' mint közöttük ki hit választja-el őket egymástól.*” A párbajt a budai jog is tiltotta, s ha a felek közös megegyezéssel mégis éltek vele, annak semmi jogi érvénye nem volt. Budai Jogkönyv 336. Vö. *Buda város jogkönyve*. i. m. I. 106. p.

¹³¹ E. 4-3. = B. 4-3.

¹³² Blazovich a Budai Jogkönyv elemzésénél ilyen megkülönböztetést tesz. Vö. *Buda város jogkönyve*, i. m. I. 108. Az országos gyakorlat szerint is a bizonyítási ítélettel (*judicium*) elrendelt eskü letétele és az oklevelek bemutatása után hozták meg a végítéletet (*sententia finalis*). BÉLI: i. m. 280. p.

¹³³ E. LC-18. = B. LC-18.: „*Hogy ha pedig a' Biró negligencia által az igazságot nem akarná szolgáltatni, ugy nem az polgárok, hanem akkori város fő Birája evocaltassék in Personalem praesentiam, és ott adgyon dolgairól számot.*”

¹³⁴ E. 1-15. = B. 1-15.; E. 4-7. = B. 4-7.

¹³⁵ E. 4-24. = B. 4-24.: „... így az Incausannak az Actort plenarie kelleetik contentálni...” Vö. még. E. 4-23. = B. 4-23.

¹³⁶ E. 4-12. = B. 4-12.

¹³⁷ E. 4-15. = B. 4-15.: „... tehát parancsollya meg az adósnak, hogy tizen-öt nap alatt válcsa-meg az zálogját, hogy ha peng nem cselekszi, tehát a Biró emberséges hites emberek által becsültesse meg a zálogot...”

¹³⁸ E. 4-17. = B. 4-17.: „... holot peng ki nem váltya, és az pinzét meg nem adgya, tehát az ház, ha kőház akkor az kő művesek által igaz lelki ismértek szerint meg böcsültessek, és viszont ha az ház fából ipitetet, tehát az Ácsokkal böcsültessek meg... „

rájuk bízhatják az adott dolog értékének megbecslését. Ezen becslés ellen egyik fél sem szólalhat fel.¹³⁹

Voltak esetek, midőn készpénzre szólt az ítélet, ha nem volt lehetőség valamely vagyontárgy becsléssel megállapított értékének figyelembe vételére, és az arra való marasztalásra.¹⁴⁰

Szemben a Budai Jogkönyvvel,¹⁴¹ a hét város jogkönyvében nem lelhetjük fel nyomát annak, hogy a pervesztes fél által megfizetett marasztalási összegben a bíró és a pernyertes fél osztozott volna.

g. Mint szóltunk róla a kisebb bíró ítélete ellen bármelyik fél fellebbezhetett a főbíróhoz, aki a tanáccsal együtt ítélkezett. Innen elvileg nem lehetett tovább folyamodni.¹⁴²

Már említettük a Jogkönyv azon furcsaságát, hogy ugyan kifejezetten a tárnoki városok jogai kerülnek összeírásra benne, olybá tűnik, mintha a tárnoki szék nem is létezne. Pedig a tárnoki ítélőszék tekintetében meghatározott legalább 60 forintos perérték (ezen értéken felüli adóssági vagy ezen értéknek megfelelő ingósággal kapcsolatos ügyek, ingatlan és a világi tárgyú végrendeleti perek)¹⁴³ jól illeszkedik a kisebb bíró hatásköréeként a Jogkönyv által meghatározott 40 forintos értékhatárhoz, feltételezve, hogy a 40 és 60 forint közötti értékhatárú keresetek első fokon a városok (fő) bírái és tanácsa előtt voltak indíthatók.

h. Az ítéletek végrehajtásáért a Jogkönyv egyértelműen a (kisebb) bírót teszi felelős-t többször hangsúlyozva, hogy neki kell kikényszerítenie az elégtételt.¹⁴⁴

A rendes vagyoni végrehajtás menete a következő lehetett: amennyiben a marasztalt alperes nyolc napon belül nem teljesít, mert nincs készpénze, meg kell esküdnie erre. Ekkor erre a célra rendelt becsületes férfiak elé adhatja ingóságait, és azt az ő becslésük alapján („... *juxta aestimationem fide dignorum Civium* ...”) számítják be az adósságba.¹⁴⁵ Ha nincs ingósága, akkor városi vagy azon kívül fekvő ingatlanai kerülnek becsü-

¹³⁹ B. 4-22.: „*Ha valaki Városbéli emberek közül, vagy pedig akarmi rendbéli ember Biró Uram s az Nemes Tanács előtt bizonyos marhájak vagy örökségek véget pörölnének, meg-böcsültetvén elsöben azon marhájakat Arbiterek által: de ha valamelyik félnek nem tezenék az Arbitereknek végezések, sött Biró Uram s az Nemes Tanácsnak tött Relatiojoknak helyt nem akarnak adni, tehát az Biró azoknak panaszát ne hallya, hanem az Arbiterek végezéssén állyon meg, és kénszericse arra az Parsokat hogy elégedgyenek-meg az Arbiterek végezéssével, és delibérumával.*” Az eperjesi kéziratban a fordítás hiányzik.

¹⁴⁰ E. 4-10. = B. 4-10. és E. 4-26. = B. 4-26.

¹⁴¹ *Buda város jogkönyve*. i. m. I. 110. p.

¹⁴² Lásd fennebb E. 4-3. = B. 4-3. Szó sincs tehát a király bíróságaihoz való fellebbezés lehetőségéről.

¹⁴³ SZENTPÉTERY: i. m. 577–578. pp. 1456-os statútum 2. art. = 1602. 10. art.: „*A' szabad királyi városok régi szabadsága és szokása szerint, örökösödési és más 60 fjt meghaladó adósságbeli ügyek vitethetnek fel a' tárnokszékre.*”

¹⁴⁴ E. 4-10. = B. 4-10.: „... *ad ipsa perficienda Judex compellere tenebitur.*” = „mellynek megfizetésére a' Biró compellalhatya, és reá erőltetheti.” E. 4-16. = B. 4-16.: „... *et ad ea facienda, adstringendus est per Judicem pecuniarum.*...” = „... meg kell fizetni, a' Biró Uram ereje és kénszerítése által.” E. 4-24. = B. 4-24.: „... *et sic persona rea per Judicem compelletur, ad satisfactionem plenariam.*” = „... az Actort plenarie kellethik contentálni, és a' Biró reá erőltetheti.”

¹⁴⁵ E. 4-12. = B. 4-12.: „... *Es hogy ha az nyölczadik nap alatt, sem aranyul, sem ezüst marhával, avagy kész pinzel az Actort nem contentállya, akkor az I. meg-kell esküdni, hogy sem aranya, sem ezüsti, sem kész pinze nincsen, hogy az Actort contentálhatná, így az után bizonyos ehhez rendeltetett Esküttek, ingo bingo marhá-jából valamellyeket az I. elő adhat, és mutathat, igaz lelki ismértek szerint meg-becsülvén exequallyanak.*”

letes polgárok becslése („... *juxta condignam et conscientiosam aestimationem honestorum concivium* ...”) alá. Utóbbi esetben is az adós választja ki a végrehajtás alá vonandó, felbecsülendő ingatlanokat. A végrehajtás alól mentesül az ágy- és ruhanemű, különösen az asszonyoké.¹⁴⁶

Sajátos (szimbolikus) eljárást ír le a jogkönyv arra az esetre, ha a nyolc nap után készpénzben nem tudna fizetni az adós, és más vagyontárgyat (*vadum*) sem tudna rendelkezésre bocsátani. Ekkor kaphat haladékat, de ebben az esetben egy meghajtott pénzérmét („... *cum prolatione unius denarii* ...”) kell adnia a hitelezőnek, aki azt három alkalommal (megfelelő illetékfizetés mellett) felmutathatja az adósnak a bíró és jegyzője előtt. Ezután az adóst (legalábbis a szabály szerint) a pénzbírónak kell kényyszerítenie, hogy adósságát haladéktalanul készpénzben fizesse meg.¹⁴⁷

Valószínűleg nyilvánvaló, tiszta adóssági ügyekben lehetőség volt arra, hogy a felperes és az alperes együttes jelenlétében, az alperes kérésére a bíró kivételesen („*a facie iuris excipiens*”) haladékat adhasson a fizetésre. Az új határidő elmúltával az adósnak minden esetben és mindenféleképpen készpénzzel (arannyal, vagy az akkor szokásos pénznemmel) kellett kielégítenie a felperest a bíró felügyelete mellett.¹⁴⁸

Mintegy peren kívüli eljárás képét veszi magára az az eset, midőn az ingó zálogtárgyat az adós nem teljesítése esetén a felperes a kisebb bíró elé viszi: a bíró könyvébe háromszor bejegyzik a zálogtárgy felkínálását, a bíró mindahányszor 15 napos határidővel felszólítja az adóst a zálog kiváltására. Ha ezt nem tenné meg, a bíró felbecsülteti a zálogtárgyat, és ha az többet ér, mint a követelés értéke, akkor a különbözetet a hitelezőnek a bírónál letétbe kell helyeznie, amit aztán ő kifizet az elzálogosítónak.¹⁴⁹

Hogy ha az által sem érné fel a *contestatio*, tehát akkor a Városban avagy kívül lévő álló örökségekből hasonlóképen, conscienciose meg-becsülvén tehessenek *contestatio*t.”

¹⁴⁶ E. 4-8. = B. 4-8.: „Ha ingó bingó marhája nem léssen, tehát álló örökségéből kell lenni a sententziának, arra rendeltet emberséges igaz lelki isméréto emberekkel képes árrán megbecsülvén, és ha az vásárban [recte: városban] álló öröksége nem lejjend, akkor ki kell menni az mezőre, és az mezőn lévő földjeit, rétet, erdeit a míg kitélvén kellekik a creditor contentalna: ilyen képen pedig hogy valamit az adós mutat, ahoz kezdgyenek böcsülni, nem az creditornak avagy az actor akarattya szerint, hogy az mellyiket ő szeretné avagy kedvelné; hanem azt a miket az adós mutat, még ki vévén mindenkor, az ágy ékességét, ruháját, és Aszszony embernek öltözetit.”

¹⁴⁷ E. 4-16. = B. 4-16.: „... és hogy ha az adósnak pinze nem volna, és zálogot sem adhatna, tehát az adós azon emberek előtt továbbra való meg fizetésnek terminusát ha kívánnya meg adatik nékie; de jelül és bizonyáságul egy meg hajtot pinzt kell adni, a Bironak avagy meg-hitt executornak előtte, két avagy három ízbenis az harmadik terminus napon a törvény előt elő kell mutatni ...az adósnak ... minden tovább hallasztás és exceptiok nélkül meg kell fizetni...”

¹⁴⁸ E. 4-9. = B. 4-10.: „Hogy ha a' Creditor és az Adós mind a' ketten Bíró eleibe állanak, és az adós vagy maga vagy pedig más jó akarói által kíván más terminust, az adósságnak megfizetésére, csak most ne exequalhassa a' Bíró, az adósnak marhábjából, akkor osztán a' második terminus el-közjelgetvén minden Törvénybeli rendinek és exceptiok nélkül, tiszta kész pinzel kellekik megfizetni, és nem böcsüvel, mellynek meg-fizetésére a' Bíró compellalhattya, és reá erőltetheti.”

¹⁴⁹ E. 4-15. = B. 4-15. A latin szöveget nem teljesen pontosan visszaadó magyar fordítással: „... és a' zálogot el-vévén magával, az Bíró előt meg-mondván, mennyi summa pinzt adott azokra a' zálogokra, és azt a Bíró Könyvébe be-irassa, és az Bírónak az bé iratásért tartozik den. 7 és az Notáriusnak fáratságáért tartozik den. 2. második terminuson is, és harmadikon hasonlóképen cselekedvén: akkor ha az adós concivis léssen, tehát parancsolllya-meg az adósnak, hogy tizenöt nap alát válcsa-meg a zálogját, hogy ha pedig nem cselekeszi, tehát a' Bíró emberséges hites emberek által becsültesse meg a' zálogot, és ha az adósságnál fellyeb erő léend az zálog, a' fölöt a' Bíró adassa-meg az *Incausam attractus*nak, és az creditor az ő summájával légyen contentus.”

Tanulmányomban természetesen csak válogatást adhattam a magánjogi igények érvényesítésének szabályairól. De talán ez is elegendő ahhoz, hogy újra felkeltsük az érdeklődést a hét város jogkönyve (a tárnoki jog) és annak tartalma iránt.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Az érdeklődés egy másik fajtáját jelenti a *Jura Civilia* kéziratok iránt, hogy egy 15. századi kézírata néhány évvel ezelőtt egy aukción nem kevesebb, mint 22 millió forintért lett gazdára. http://axioart.com/?op=live_item&id=113441 (2011.11.23.) Ha valaki tudná, milyen gyűjteménybe került a kézirat, kérem, tegye közzé az információt, hogy beazonosítható legyen, vajon egy már eddig is ismert kézirat vagy egy ismeretlen redakció bukkant-e fel.